

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

Географічний факультет
кафедра географії України і туризму

Кваліфікаційна робота

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБОРІВСЬКОЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ**

Спеціальність 103 Науки про Землю
Освітня програма «Ґрунтознавство, експертна оцінка земель та
територіальне планування»

Здобувача вашої освіти освітньо-
кваліфікаційного рівня «бакалавр»
Наконечний Сергій

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор географічних наук, професор
Кузишин Андрій Васильович

РЕЦЕНЗЕНТ:
кандидат географічних наук, доцент
Гавришок Богдан Борисович

Тернопіль, 2026

Зміст

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	6
1.1. Сутність поняття просторової організації території	6
1.2. Територіальна громада як об'єкт просторового дослідження	13
1.3. Методика дослідження просторової організації територіальних громад	25
Висновки до розділу 1	32
Розділ 2. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЗБОРІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	34
2.1. Територіальні ресурси та природні умови розвитку громади	34
2.2. Історико-адміністративні передумови формування громади	45
2.3. Людський потенціал, економічна база та соціальна інфраструктура громади	58
Висновки до розділу 2	63
Розділ 3. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБОРІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ	65
3.1. Просторова структура системи розселення Зборівської громади	65
3.2. Функціональна організація території громади	69
3.3. Просторові диспропорції та проблеми розвитку громади	72
Висновки до розділу 3	75
Висновки	77
Список використаних джерел	80

ВСТУП

У сучасних умовах адміністративно-територіальної реформи та децентралізації в Україні особливої актуальності набуває дослідження просторової організації територіальних громад. Саме громади стали базовим рівнем місцевого самоврядування, на якому концентруються ключові функції управління розвитком території, забезпечення населення послугами, формування локальної економічної бази та підтримання соціальної згуртованості. Від ефективності просторової організації громади залежить доступність адміністративних, освітніх, медичних, культурних і транспортних послуг, збалансованість розвитку населених пунктів, раціональне використання ресурсів та здатність території адаптуватися до сучасних соціально-економічних викликів.

Зборівська територіальна громада є показовим прикладом громади Тернопільської області, просторовий розвиток якої формується під впливом поєднання історичних, природно-географічних, демографічних, транспортних та соціально-економічних чинників. Її територіальна структура охоплює міський адміністративний центр та мережу сільських населених пунктів, між якими існують різні за інтенсивністю функціональні зв'язки. Водночас для громади характерні типові для багатьох територій Західної України проблеми: демографічне скорочення, старіння населення, нерівномірність розвитку периферійних поселень, обмежена економічна активність окремих територій, потреба в оптимізації мережі соціальної інфраструктури та покращенні транспортної доступності.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу просторової структури Зборівської територіальної громади, визначення її сильних і слабких сторін, виявлення просторових диспропорцій та обґрунтування напрямів оптимізації територіального розвитку. Особливого значення набуває вивчення ролі міста Зборів як адміністративного, соціального

та сервісного центру громади, а також оцінювання взаємодії між центральними і периферійними населеними пунктами.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження особливостей просторової організації Зборівської територіальної громади та обґрунтування напрямів її оптимізації в контексті сучасних процесів децентралізації, сталого розвитку та трансформації локальних територіальних систем.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

- розкрити теоретико-методологічні засади дослідження просторової організації територіальних громад;
- охарактеризувати географічне положення та природно-ресурсні передумови розвитку Зборівської територіальної громади;
- проаналізувати історичні особливості формування системи розселення громади;
- дослідити демографічні та соціально-економічні чинники її просторового розвитку;
- визначити роль міста Зборів у територіальній структурі громади;
- проаналізувати транспортну доступність та функціональні зв'язки між населеними пунктами;
- виявити основні просторові диспропорції розвитку громади;
- запропонувати напрями оптимізації просторової організації Зборівської територіальної громади.

Об'єктом дослідження є Зборівська територіальна громада Тернопільської області як локальна просторова система.

Предметом дослідження є особливості просторової організації, функціональної структури, системи розселення та територіальних зв'язків у межах Зборівської територіальної громади.

Методи дослідження. У роботі доцільно використати комплекс загальнонаукових і спеціальних суспільно-географічних методів: аналіз і синтез – для узагальнення теоретичних підходів; порівняльно-географічний метод – для зіставлення розвитку окремих частин громади; статистичний метод – для аналізу

демографічних і соціально-економічних показників; картографічний метод – для відображення просторової структури території; метод просторового аналізу – для виявлення територіальних диспропорцій; SWOT-аналіз – для оцінювання сильних і слабких сторін розвитку громади.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У першому розділі розкриваються теоретико-методологічні основи дослідження просторової організації територіальних громад. У другому розділі аналізуються передумови та чинники формування просторової організації Зборівської територіальної громади. У третьому розділі досліджуються сучасні особливості її просторової структури, виявляються проблеми та обґрунтовуються напрями оптимізації територіального розвитку.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Сутність поняття просторової організації території

Поняття просторової організації території є однією з базових категорій дослідження просторового розвитку, територіального планування та управління територіальними системами. Його зміст не обмежується простим розміщенням населення, населених пунктів, виробничих об'єктів, транспортної мережі чи соціальної інфраструктури. Просторова організація території відображає спосіб упорядкування елементів простору, характер взаємозв'язків між ними, рівень функціональної інтегрованості, доступність послуг, інтенсивність територіальних потоків і здатність території забезпечувати збалансований розвиток у часі.

У найзагальнішому розумінні просторова організація території може трактуватися як система розміщення, взаємодії та функціонального поєднання природних, демографічних, економічних, інфраструктурних, соціальних і управлінських компонентів у межах певного простору. Вона є результатом тривалого історичного розвитку, господарського освоєння, адміністративних рішень, транспортного будівництва, розселення населення, формування центрів обслуговування та зміни моделей використання ресурсів. Тому просторова організація території має одночасно структурний, функціональний, динамічний і управлінський виміри.

У сучасних підходах до просторового розвитку територія розглядається не як пасивна площа для розміщення об'єктів, а як активна система взаємодій. У цьому контексті важливою є думка А. Кузишина про те, що простір вивчається багатьма науками та може бути фундаментальною основою для аналізу різних процесів розвитку. Такий підхід дає змогу розглядати простір не лише як фізичну протяжність, а як середовище концентрації, взаємодії та трансформації різних

видів діяльності. Саме тому просторовий аналіз є необхідним для розуміння того, чому одні території мають вищу інтенсивність розвитку, кращу доступність послуг і сильніші функціональні зв'язки, тоді як інші характеризуються периферійністю, інфраструктурною слабкістю або демографічним спадом.

Близьким до цього є визначення просторового розвитку, подане в «Енциклопедії сучасної України», де просторовий розвиток трактується як процес, наслідком якого є зміни рівня інтенсивності та розосередженості різних видів діяльності в певному просторі, а також зв'язків між ними. Це визначення є важливим для розуміння просторової організації території, оскільки підкреслює не лише розміщення діяльності, а й характер зв'язків, які формують цілісність територіальної системи. Отже, просторова організація є не застиглою конфігурацією об'єктів, а результатом постійної зміни інтенсивності, концентрації, доступності та взаємодії.

У межах просторового розвитку доцільно розрізняти три ключові складові просторової організації території: структуру, функції та зв'язки. Структура відображає склад і розміщення основних елементів території: населених пунктів, транспортних шляхів, виробничих зон, об'єктів соціальної інфраструктури, природно-ресурсних ареалів, адміністративних центрів і сервісних вузлів. Функції характеризують роль цих елементів у забезпеченні розвитку території: адміністративну, житлову, виробничу, аграрну, транспортну, освітню, медичну, культурну, рекреаційну, логістичну чи управлінську. Зв'язки визначають інтенсивність взаємодії між окремими елементами території, рівень транспортної доступності, мобільність населення, переміщення ресурсів, послуг, інформації та управлінських рішень.

Саме поєднання структури, функцій і зв'язків дозволяє перейти від опису території до її аналітичного осмислення. Якщо структура показує, «що» і «де» розміщене, функції пояснюють, «для чого» ці елементи існують у системі розвитку, то зв'язки демонструють, «як» вони взаємодіють між собою. Без аналізу зв'язків територія може виглядати як набір окремих об'єктів, тоді як у реальності її розвиток визначається саме взаємодією між центрами,

периферіями, транспортними коридорами, зонами концентрації населення, місцями праці, об'єктами обслуговування та ресурсними територіями.

У працях К. Мезенцева просторовий підхід розглядається як важливий інструмент пояснення територіальних відмінностей, трансформацій міського й регіонального розвитку, зміни функціональних зв'язків і нерівномірності розвитку територій. У цьому контексті особливо важливо, що просторовий розвиток не може бути зведений лише до економічного зростання або адміністративного управління. Він охоплює також якість просторової структури, доступність базових послуг, збалансованість центрів і периферій, мобільність населення та здатність території адаптуватися до нових викликів. Такий підхід дає змогу розглядати просторову організацію як результат взаємодії історично сформованої мережі поселень, транспортної інфраструктури, економічної спеціалізації, управлінських рішень і повсякденних практик населення.

У дослідженнях просторового розвитку важливим є також розуміння того, що територія має ієрархічну будову. Вона складається з центрів різного рівня, зон їхнього впливу, периферійних ареалів, транспортних осей, вузлів концентрації послуг і територій із нижчою інтенсивністю використання. Така ієрархія не є випадковою. Вона формується під впливом транспортної доступності, чисельності населення, економічної активності, адміністративного статусу, історичних функцій поселень і наявності інфраструктури. У цьому сенсі просторова організація території завжди має центр-периферійний характер, навіть якщо він проявляється з різною інтенсивністю.

Центр у просторовій організації території виконує функції концентрації управління, послуг, робочих місць, транспортних зв'язків, інформаційних потоків і соціальної активності. Периферія, своєю чергою, може виконувати житлові, аграрні, ресурсні, рекреаційні або природоохоронні функції, але її розвиток значною мірою залежить від якості зв'язків із центрами. Тому проблема просторової організації полягає не лише в наявності сильного центру, а й у здатності територіальної системи забезпечити прийнятний рівень доступності та функціональної включеності периферійних територій.

У цьому контексті особливої ваги набуває поняття доступності. Доступність є одним із ключових критеріїв оцінювання просторової організації території, оскільки вона показує, наскільки населення може користуватися адміністративними, освітніми, медичними, культурними, торговельними, транспортними та іншими послугами. Висока доступність свідчить про ефективну просторову організацію, тоді як низька доступність вказує на просторову ізолюваність, інфраструктурну слабкість або надмірну віддаленість окремих поселень від центрів обслуговування.

Просторова організація території безпосередньо пов'язана з поняттям просторового планування. Просторове планування можна розглядати як інструмент упорядкування території, визначення функціонального призначення її частин, розміщення об'єктів інфраструктури, формування транспортних зв'язків і забезпечення збалансованого розвитку. У сучасному українському контексті просторове планування дедалі більше орієнтується на інтеграцію економічних, соціальних, екологічних та інфраструктурних рішень. Як зазначає Є. Маруняк, просторовий розвиток і просторове планування сьогодні пов'язані з оптимальною організацією простору. Це означає, що планування має бути спрямоване не лише на регулювання забудови чи землекористування, а й на досягнення функціональної збалансованості території.

З позицій територіального планування просторова організація території має розглядатися як результат узгодження кількох груп інтересів: потреб населення, можливостей місцевого самоврядування, економічної доцільності, екологічних обмежень, інфраструктурної логіки та стратегічних цілей розвитку. Якщо ці інтереси не узгоджені, виникають просторові диспропорції: надмірна концентрація функцій в одному центрі, слабка доступність послуг у віддалених поселеннях, нераціональне використання земель, дублювання інфраструктури, транспортна ізолюваність або деградація окремих територій.

У зарубіжній науковій традиції важливий внесок у розуміння простору та просторової організації зробили А. Лефевр, Д. Гарві, Д. Мессі, Е. Соджа, В. Крісталлер, А. Льош, Ф. Перру та інші дослідники. Їхні підходи дають змогу

розглядати простір не лише як геометричну площину, а як результат взаємодії діяльності, інституцій, потоків, владних рішень, економічних інтересів і повсякденних практик. Зокрема, А. Лефевр у праці *The Production of Space* наголошував, що простір не є нейтральним контейнером для подій, а формується через практики, відносини та способи використання. Його відома теза про те, що «простір є продуктом», стала важливою основою для сучасного розуміння території як результату взаємодії різних сил розвитку.

Для аналізу просторової організації території особливо важливою є думка Лефевра про те, що слід аналізувати не лише «речі в просторі», а сам простір і відносини, які в ньому закладені. Такий підхід дозволяє уникнути поверхового опису розміщення об'єктів і перейти до пояснення того, чому певні території стають центрами концентрації функцій, чому інші залишаються периферійними, як формуються просторові нерівності та яким чином управлінські рішення змінюють конфігурацію території.

Д. Мессі запропонувала реляційне розуміння простору, відповідно до якого простір формується через взаємодії та не є завершеним або закритим. Її твердження про те, що простір «завжди перебуває у процесі становлення» і «ніколи не є завершеним», має важливе значення для дослідження просторового розвитку, оскільки підкреслює динамічність територіальних систем. Територія не може розглядатися як раз і назавжди сформована структура; вона постійно змінюється під впливом демографічних процесів, економічних трансформацій, інфраструктурних рішень, управлінських реформ і зміни поведінкових практик населення.

У цьому сенсі просторова організація території є не лише результатом минулого розвитку, а й відкритою системою майбутніх можливостей. Вона поєднує історично сформовану мережу поселень, сучасні функціональні зв'язки та потенційні сценарії подальшої трансформації. Саме тому її аналіз має включати не тільки характеристику наявного стану, а й оцінювання потенціалу змін: можливостей посилення центрів, покращення доступності, оптимізації

інфраструктури, розвитку нових функцій, підвищення стійкості території до зовнішніх викликів.

У теорії центральних місць В. Крісталлера просторову організацію території пояснено через систему центрів, які надають послуги навколишнім територіям. Хоча ця модель була сформована для пояснення закономірностей розміщення поселень і сервісних функцій у більш регулярному просторі, її ідеї залишаються важливими для аналізу сучасних територіальних систем. Центральні місця виконують функцію концентрації послуг, управління, торгівлі, освіти, медицини та інших видів діяльності, а навколишні території входять до зон їхнього обслуговування. У сучасних умовах ця модель потребує адаптації, оскільки реальні території мають нерівномірну транспортну мережу, різну щільність населення, історично сформовані центри та неоднаковий рівень інфраструктурного забезпечення.

Водночас ідея ієрархії центрів залишається надзвичайно важливою. Просторова організація будь-якої території передбачає наявність вузлів концентрації функцій. Чим вищий рівень функціональної насиченості центру, тим ширшою є зона його впливу. Однак ефективність такої системи залежить не лише від сили центру, а й від якості зв'язків між центром і периферією. Якщо зв'язки слабкі, навіть наявність потужного центру не гарантує збалансованого розвитку території. Навпаки, це може посилювати просторову поляризацію, коли ресурси, послуги та активність концентруються в одному вузлі, а периферійні території поступово втрачають функціональну роль.

Тому сучасне розуміння просторової організації території має поєднувати класичні уявлення про ієрархію центрів із новішими підходами до мережевості, поліцентричності, доступності та просторової справедливості. Територія розглядається не лише як система «центр — периферія», а як мережа взаємопов'язаних елементів, де значення мають не тільки адміністративні центри, а й локальні вузли, транспортні коридори, зони економічної активності, простори рекреації, природоохоронні території та місця концентрації соціальних послуг.

Просторова організація території також тісно пов'язана з категорією збалансованості. Збалансована просторова організація передбачає таке розміщення населення, функцій, інфраструктури та ресурсів, яке забезпечує прийнятний рівень доступності, мінімізує надмірні територіальні контрасти, підтримує життєздатність різних частин території та створює умови для довгострокового розвитку. Водночас абсолютна рівномірність простору є неможливою і навіть недоцільною. Будь-яка територія має природні, історичні, економічні та інфраструктурні відмінності. Тому завдання просторової організації полягає не в усуненні всіх відмінностей, а в їх раціональному узгодженні та недопущенні критичних диспропорцій.

У практичному вимірі це означає, що просторова організація території має оцінюватися за кількома ключовими критеріями: рівнем доступності базових послуг; якістю транспортної зв'язаності; функціональною роллю центрів; збалансованістю розміщення інфраструктури; ефективністю використання земель і ресурсів; стійкістю системи розселення; здатністю території до адаптації; відповідністю просторових рішень принципам сталого розвитку. Саме ці критерії дозволяють перейти від загального опису території до її комплексної оцінки.

Отже, сутність поняття просторової організації території полягає у відображенні способу впорядкування простору, розміщення його елементів, виконання ними певних функцій і формування зв'язків між ними. Це поняття поєднує структурний, функціональний, динамічний, управлінський і стратегічний аспекти. Просторова організація є водночас результатом попереднього розвитку території та основою для її майбутньої трансформації. Саме тому її дослідження є необхідним для розуміння закономірностей просторового розвитку, виявлення територіальних диспропорцій і формування обґрунтованих рішень щодо оптимізації розвитку територіальних систем.

1.2. Територіальна громада як об'єкт просторового дослідження

Територіальна громада в сучасних умовах є базовою одиницею просторового розвитку, у межах якої поєднуються населення, система розселення, локальна економіка, соціальна інфраструктура, транспортні зв'язки, адміністративне управління та ресурсний потенціал території. Її доцільно розглядати не лише як адміністративно визначену одиницю місцевого самоврядування, а як складну територіальну систему, що має власну внутрішню структуру, центр, периферійні поселення, функціональні зони, мережу послуг і систему просторових взаємодій.

У контексті просторового розвитку громада виступає тим рівнем, на якому безпосередньо проявляється якість організації життєвого простору населення. Саме в межах громади мешканці реалізують більшість повсякденних потреб: отримують адміністративні, освітні, медичні, культурні, соціальні, транспортні та комунальні послуги; здійснюють трудову, навчальну, споживчу й громадську активність; взаємодіють із місцевими інституціями; використовують локальні природні, земельні, інфраструктурні та економічні ресурси. Тому територіальна громада є не лише простором проживання, а й простором управління, обслуговування, мобільності, економічної активності та соціальної інтеграції.

Сучасне розуміння територіальної громади суттєво змінилося під впливом децентралізації та адміністративно-територіальної реформи. Якщо раніше місцеві ради часто мали обмежені ресурси, фрагментовану територіальну основу та недостатню управлінську спроможність, то після реформи громади отримали ширший обсяг повноважень, фінансових ресурсів і відповідальності за розвиток території. Це змінило саму логіку аналізу громади: вона стала не лише адміністративною одиницею, а просторовою платформою для планування розвитку, організації послуг, управління інфраструктурою та формування локальної політики.

В Україні формування сучасної системи територіальних громад відбувалося в межах реформи децентралізації, яка передбачала передачу значної частини повноважень і ресурсів від центральних органів влади до органів

місцевого самоврядування. Офіційний портал реформи визначає децентралізацію як передачу значних повноважень і бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. У просторовому вимірі це означало не лише зміну управлінської вертикалі, а й формування нового базового рівня територіальної організації країни.

Важливим нормативним документом у цьому процесі стала Методика формування спроможних територіальних громад, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 214 від 8 квітня 2015 року. Вона визначила механізм і умови формування спроможних громад, а також порядок розроблення перспективних планів формування територій громад. Саме поняття спроможності стало ключовим для нового підходу до формування громад, оскільки громада мала оцінюватися не лише за площею чи кількістю населених пунктів, а за здатністю забезпечувати належний рівень публічних послуг, фінансову життєздатність, кадрове забезпечення та інфраструктурний розвиток.

З позицій просторового розвитку особливе значення має те, що Методика враховувала не тільки адміністративні параметри, а й просторові характеристики: доступність послуг, розвиток інфраструктури, фінансове забезпечення, трудову міграцію населення та інші чинники, які визначають реальну функціональність території. Це важливо, оскільки громада не може бути ефективною лише формально. Її спроможність залежить від того, наскільки логічно поєднані центр і периферійні поселення, наскільки доступними є базові послуги, чи існують транспортні зв'язки між населеними пунктами, чи здатна територія підтримувати соціальну, економічну та інфраструктурну цілісність.

У 2020 році було завершено ключовий етап формування нового базового рівня місцевого самоврядування. 12 червня 2020 року Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядження щодо визначення адміністративних центрів і затвердження територій громад областей. У результаті було сформовано 1469 територіальних громад, які покривають територію країни. Це стало одним із найважливіших етапів просторової перебудови місцевого самоврядування в

Україні, оскільки замість фрагментованої системи дрібних рад було створено укрупнені громади з ширшими повноваженнями та ресурсною базою.

Не менш важливим стало реформування районного рівня. 17 липня 2020 року Верховна Рада України ухвалила постанову № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів», відповідно до якої було сформовано 136 районів замість попередніх 490. Це означало не лише зміну адміністративної карти, а й переосмислення співвідношення між базовим і субрегіональним рівнями управління. Громада стала основним простором повсякденного управління та надання послуг, тоді як районний рівень набув іншого функціонального значення.

Сучасні підходи до формування територіальних громад ґрунтуються на кількох взаємопов'язаних принципах: спроможності, доступності, територіальної цілісності, функціональної зв'язаності, ресурсної достатності та управлінської ефективності. Принцип спроможності передбачає, що громада повинна мати достатню демографічну, фінансову, кадрову та інфраструктурну базу для виконання повноважень. Принцип доступності означає, що населення різних частин громади має мати реальну можливість отримувати базові послуги без надмірних часових, транспортних і фінансових витрат. Принцип територіальної цілісності передбачає логічну просторову конфігурацію громади, яка не створює штучних бар'єрів для управління та взаємодії.

Принцип функціональної зв'язаності є особливо важливим для аналізу громади як об'єкта просторового розвитку. Він означає, що населені пункти в межах громади повинні бути пов'язані між собою транспортними, соціальними, економічними, адміністративними та інформаційними потоками. Якщо така зв'язаність слабка, громада може існувати як формальна адміністративна одиниця, але не функціонувати як цілісна територіальна система. У такому разі виникають проблеми доступності, нерівномірності розвитку, периферійності окремих поселень і низької ефективності управлінських рішень.

Територіальна громада як об'єкт просторового розвитку має кілька базових характеристик. По-перше, вона має визначену територію, межі якої

формують просторову рамку управління. По-друге, вона має населення, яке є носієм потреб, трудового потенціалу, соціальної активності та локальної ідентичності. По-третє, громада має систему населених пунктів, що відрізняються за чисельністю населення, функціями, рівнем інфраструктурного забезпечення та положенням у внутрішній ієрархії. По-четверте, вона має адміністративний центр, який виконує функції управління, концентрації послуг і організації зв'язків. По-п'яте, громада має ресурсну базу, що включає земельні, природні, трудові, фінансові, інфраструктурні та культурні ресурси.

У просторовому вимірі громада завжди є неоднорідною. Її територія складається з центру, напівпериферійних і периферійних зон, транспортних осей, зон концентрації послуг, аграрних або промислових ареалів, рекреаційних територій, природних комплексів і поселень із різним рівнем функціональної активності. Саме ця неоднорідність створює потребу в аналізі внутрішньої просторової структури громади. Важливо не лише встановити, які об'єкти розміщені на території, а й з'ясувати, як вони взаємодіють, які території мають кращу доступність, де формуються зони концентрації функцій, а де виникають ризики просторової ізоляції.

Одним із ключових елементів територіальної громади є система розселення. Вона визначає просторовий каркас громади, оскільки саме населені пункти є місцями концентрації населення, послуг, інфраструктури та управлінської активності. Система розселення може бути більш або менш збалансованою залежно від кількості населених пунктів, їх розмірів, відстаней між ними, наявності транспортних зв'язків, ролі адміністративного центру та функціональної насиченості локальних поселень. Для просторового розвитку важливо, щоб система розселення не була лише формальною сукупністю поселень, а забезпечувала взаємодію між різними частинами громади.

Формування громад в Україні відбувалося в умовах значної просторової різноманітності. Одні громади були створені навколо потужних міських центрів, інші — навколо малих міст або селищ, ще інші мають переважно сільський характер. Відповідно, їхня просторова організація, ресурсна база, демографічна

ситуація та функціональна структура суттєво відрізняються. Міські громади зазвичай мають вищу концентрацію послуг, робочих місць і транспортних зв'язків. Селищні та сільські громади частіше стикаються з проблемами розпорошеності поселень, нижчої щільності населення, обмеженої інфраструктури та залежності від аграрного сектору.

У цьому контексті важливо підкреслити, що універсальної моделі просторової організації громади не існує. Кожна громада формується під впливом конкретного поєднання чинників: історії розселення, транспортного положення, природних умов, економічної спеціалізації, демографічної динаміки, адміністративного статусу центру, наявності соціальної інфраструктури та управлінської спроможності. Тому аналіз громади як об'єкта просторового розвитку має бути комплексним і враховувати як кількісні показники, так і якісні характеристики території.

Важливим методологічним положенням є розуміння громади як багаторівневої системи. На першому рівні вона виступає як частина регіонального простору, пов'язана з районним і обласним центрами, транспортними коридорами, ринками праці та міжмуніципальними зв'язками. На другому рівні громада є внутрішньо організованою системою населених пунктів, центрів обслуговування, ресурсних зон і транспортних маршрутів. На третьому рівні вона є простором повсякденного життя населення, де важливими стають доступність школи, амбулаторії, адміністративних послуг, громадського транспорту, культурних закладів і місць праці.

Саме поєднання цих рівнів дозволяє повноцінно оцінити громаду як об'єкт просторового розвитку. Якщо аналіз обмежується лише адміністративними межами, він не розкриває реальної функціональної структури території. Якщо враховується лише економічний потенціал, поза увагою залишаються доступність послуг і якість життя населення. Якщо досліджується лише система розселення, недостатньо видно управлінські, фінансові та інфраструктурні можливості громади. Тому сучасний підхід має бути інтегрованим і поєднувати

територіальний, функціональний, інфраструктурний, демографічний та управлінський аналіз.

Адміністративно-територіальна реформа суттєво змінила роль територіальних громад у системі просторового розвитку України. До реформи значна частина місцевих рад мала обмежену фінансову базу, недостатню чисельність населення, слабку інфраструктуру та низьку здатність самостійно забезпечувати послуги. Укрупнення громад мало на меті створити такі територіальні одиниці, які могли б акумулювати ресурси, планувати розвиток, управляти майном, підтримувати соціальну інфраструктуру та реалізовувати проєкти місцевого значення.

Проте укрупнення саме по собі не гарантує ефективного просторового розвитку. Воно лише створює передумови для формування спроможної територіальної системи. Реальна ефективність громади залежить від того, наскільки вдало сформована її внутрішня структура, чи має вона доступний і функціонально сильний центр, чи забезпечені транспортні зв'язки між поселеннями, чи не виникає надмірна периферизація окремих територій, чи здатна місцева влада управляти просторовими відмінностями. Тому після завершення адміністративного формування громад особливо актуальним стало питання їхньої внутрішньої просторової організації.

Функціональна роль центрів громад є однією з ключових тем у дослідженні просторового розвитку. Центр громади виконує адміністративну, сервісну, комунікаційну, економічну, освітню, медичну, культурну та інтеграційну функції. Він концентрує органи місцевого самоврядування, заклади надання адміністративних послуг, частину освітньої та медичної інфраструктури, торговельні об'єкти, транспортні вузли, громадські простори та інституції локального управління. Через центр громади здійснюється значна частина управлінських і соціальних взаємодій.

Адміністративна функція центру полягає в тому, що саме тут зосереджені органи управління громадою, приймаються рішення щодо бюджету, розвитку інфраструктури, землекористування, соціальної політики, благоустрою та

стратегічного планування. Центр виступає місцем концентрації управлінських ресурсів і каналом комунікації між місцевою владою, населенням, бізнесом, державними структурами та зовнішніми партнерами. Від якості адміністративної функції центру залежить ефективність управління всією територією громади.

Сервісна функція центру пов'язана з наданням населенню базових і спеціалізованих послуг. У центрі громади зазвичай розміщуються ЦНАП, заклади освіти вищого рівня, медичні установи, культурні заклади, об'єкти торгівлі, банківські та поштові послуги, транспортні зупинки або вузли. Чим ширший набір послуг концентрується в центрі, тим більшою є його роль у повсякденному житті мешканців громади. Однак надмірна концентрація послуг у центрі за слабкої транспортної доступності може створювати проблеми для периферійних поселень.

Комунікаційна функція центру полягає в організації потоків населення, інформації, послуг, ресурсів і управлінських рішень. Центр громади є вузлом, через який проходять основні внутрішні та зовнішні зв'язки. Його значення залежить не лише від кількості послуг, а й від транспортного положення, якості доріг, регулярності громадського транспорту, цифрової доступності та здатності забезпечувати взаємодію між різними частинами громади. У сучасних умовах комунікаційна функція включає також цифрову складову: доступ до електронних послуг, онлайн-комунікації з органами влади, цифрові платформи участі та інформаційні ресурси громади.

Економічна функція центру проявляється у концентрації робочих місць, підприємницької активності, торгівлі, послуг, ринкової інфраструктури та інвестиційних можливостей. Центр громади часто є головним локальним ринком праці, місцем розміщення малого бізнесу, закладів обслуговування, комунальних підприємств і виробничих об'єктів. Водночас економічна роль центру не повинна означати повну пасивність периферійних поселень. Ефективна просторова організація передбачає поєднання центральної концентрації функцій із підтримкою локальних економічних ніш у різних частинах громади.

Освітня та медична функції центру мають особливе значення для якості життя населення. У процесі реформування мережі закладів освіти й охорони здоров'я громади часто стикаються з необхідністю оптимізації інфраструктури. Це означає, що частина послуг концентрується в опорних закладах, розміщених у центрах або більших поселеннях. Такий підхід може підвищувати якість послуг, але водночас створює вимоги до транспортної доступності, організації підвезення, цифрових сервісів і підтримки населення віддалених територій.

Культурна та інтеграційна функції центру пов'язані з формуванням локальної ідентичності, громадської активності та соціальної згуртованості. Центр громади є місцем проведення публічних заходів, культурних подій, громадських обговорень, свят, ярмарків, освітніх ініціатив і комунікації між різними групами населення. У цьому сенсі він виконує не лише адміністративну чи сервісну роль, а й символічну функцію — представляє громаду як цілісну територіальну спільноту.

Водночас функціональна роль центру не повинна розглядатися ізольовано від периферії. Центр існує як центр лише за умови наявності території, яку він обслуговує і з якою взаємодіє. Тому дослідження громади має включати аналіз центр-периферійних зв'язків: транспортної доступності, частоти поїздки населення, розміщення послуг, рівня інфраструктурного забезпечення, доступу до цифрових сервісів, економічних контактів і соціальної мобільності. Саме якість цих зв'язків визначає, чи є громада функціонально інтегрованою.

Однією з проблем просторового розвитку громад є ризик надмірної централізації функцій. Після укрупнення громад адміністративний центр часто отримує більше ресурсів, уваги та інвестицій, тоді як периферійні поселення можуть відчувати втрату частини функцій, зменшення доступності послуг або послаблення локальної активності. Це створює потребу в збалансованій політиці розвитку, яка поєднує посилення центру з підтримкою старостинських округів, локальних сервісних пунктів, транспортної доступності та цифрових форм обслуговування.

Отже, територіальна громада як об'єкт дослідження просторового розвитку має розглядатися як багатокomпонентна й динамічна система. Її аналіз передбачає вивчення сучасних підходів до формування громад, наслідків адміністративно-територіальної реформи, внутрішньої просторової структури, ролі адміністративного центру, доступності послуг, функціональних зв'язків і рівня територіальної збалансованості. Такий підхід дозволяє перейти від формального опису громади до розуміння її реальної просторової спроможності.

Сучасні підходи до формування територіальних громад базуються на розумінні громади як просторово цілісної, функціонально спроможної та управлінськи організованої територіальної системи. Це означає, що громада не повинна розглядатися лише як сукупність населених пунктів, об'єднаних адміністративним рішенням. Її ефективність визначається тим, наскільки внутрішня структура території забезпечує доступність послуг, транспортну зв'язаність, економічну активність, якість управління та збалансований розвиток центру й периферійних поселень.

У просторовому розвитку територіальна громада виконує роль базового рівня організації життєдіяльності населення. Саме на цьому рівні найбільш виразно проявляються питання доступності освіти, первинної медицини, адміністративних послуг, культури, соціального захисту, громадського транспорту, місць праці та локального підприємництва. Тому формування громад має спиратися не лише на адміністративні межі, а й на реальні просторові зв'язки між поселеннями, історично сформовані маршрути мобільності населення, транспортну мережу, зони тяжіння до центрів.

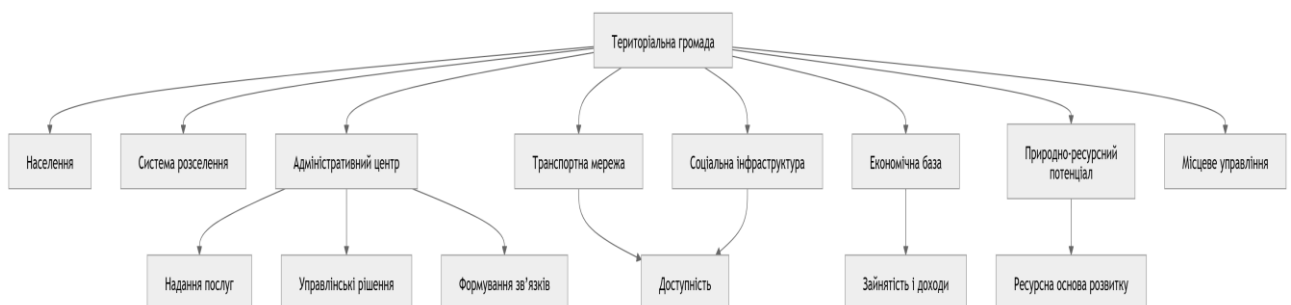

Рисунок 1.1. Територіальна громада як система просторового розвитку

Ця схема демонструє, що громада є не механічним поєднанням населених пунктів, а системою, у якій кожен компонент впливає на загальну просторову спроможність. Наприклад, наявність адміністративного центру без належної транспортної мережі не забезпечує повної доступності послуг. Так само наявність ресурсного потенціалу не гарантує розвитку, якщо відсутні управлінська спроможність, інвестиційна активність і людський капітал.

Сучасне формування громад в Україні було спрямоване на подолання надмірної фрагментованості місцевого самоврядування. До реформи значна кількість сільських рад мала обмежену фінансову базу, малу чисельність населення, слабку інфраструктуру та недостатні можливості для самостійного забезпечення якісних послуг. Укрупнення громад мало створити нову просторову основу для місцевого розвитку, де адміністративні межі більше відповідали б реальним потребам управління, обслуговування населення та використання ресурсів.

Водночас адміністративне укрупнення не автоматично вирішує проблеми просторового розвитку. Воно створює лише інституційну рамку, у межах якої громада має вибудувати ефективну внутрішню організацію. Якщо між центром і периферійними поселеннями слабкі транспортні зв'язки, якщо послуги надмірно сконцентровані в одному пункті, якщо віддалені села втрачають соціальну інфраструктуру, то формально спроможна громада може залишатися просторово незбалансованою.

Важливим елементом просторового розвитку громади є її внутрішня ієрархія. У більшості громад можна виділити адміністративний центр, локальні підцентри, старостинські округи, периферійні поселення, транспортні осі та зони з різним рівнем функціональної активності. Така структура є природною, оскільки територія не може бути абсолютно рівномірною. Однак важливо, щоб ця ієрархія не перетворювалася на жорстку просторову нерівність.

Центр громади виконує інтеграційну роль, оскільки саме в ньому концентруються управлінські функції, основні сервіси, транспортні маршрути, частина робочих місць і громадська активність. Проте ефективність центру визначається не лише кількістю функцій, які він акумулює, а й здатністю обслуговувати всю територію громади. Якщо центр є доступним для більшості мешканців, він посилює територіальну цілісність. Якщо ж доступність низька, він може стати чинником просторової поляризації.

Функціональна роль центрів громад проявляється у кількох напрямках. По-перше, центр є адміністративним ядром, де розташовані органи місцевого самоврядування, ухвалюються управлінські рішення, формується бюджетна політика, плануються інфраструктурні проєкти та координується розвиток території. По-друге, центр виконує сервісну функцію, оскільки концентрує адміністративні, освітні, медичні, культурні, торговельні та соціальні послуги. По-третє, він є транспортно-комунікаційним вузлом, що забезпечує зв'язки між поселеннями громади та зовнішніми центрами. По-четверте, центр має символічну функцію, адже репрезентує громаду як цілісну територіальну спільноту.

Центр громади є ключовим вузлом просторової організації, однак його розвиток має поєднуватися з підтримкою периферійних територій. Надмірна концентрація ресурсів лише в адміністративному центрі може поглиблювати внутрішні диспропорції. Тому сучасний підхід до просторового розвитку громад передбачає не просте посилення центру, а формування збалансованої моделі, у якій центр виконує координаційну роль, а периферійні поселення зберігають базову функціональність, доступ до послуг і можливості локального розвитку.

Таблиця 1.1

Функціональна роль центру територіальної громади

Функція центру	Зміст функції	Значення для просторового розвитку
Адміністративна	Управління громадою, бюджет, планування, документообіг	Забезпечує організаційну цілісність території

Сервісна	Освіта, медицина, ЦНАП, культура, торгівля	Формує доступ населення до базових послуг
Транспортна	Вузол маршрутів і переміщень	Забезпечує зв'язаність поселень
Економічна	Робочі місця, підприємництво, ринок послуг	Підтримує локальну економічну активність
Комунікаційна	Інформаційні потоки, взаємодія влади й населення	Посилює управлінську ефективність
Інтеграційна	Формування локальної ідентичності	Підтримує соціальну згуртованість громади

У цьому контексті важливого значення набуває поняття доступності. Доступність є одним із головних критеріїв оцінювання ефективності просторової організації громади. Вона визначає, наскільки швидко, зручно й реально мешканці різних поселень можуть отримати необхідні послуги. Доступність має не лише транспортний, а й соціальний, фінансовий, цифровий та організаційний вимір.

Рисунок 1.2. Основні виміри доступності послуг у громаді

Таким чином, територіальна громада як об'єкт просторового розвитку повинна аналізуватися через поєднання адміністративної спроможності, просторової цілісності, транспортної доступності, функціональної ролі центру, стану периферійних поселень і якості послуг. Саме такий підхід дозволяє оцінити не лише формальну структуру громади, а її реальну здатність забезпечувати збалансований розвиток території та належну якість життя населення.

1.3. Методика дослідження просторової організації територіальних громад

Методика дослідження просторової організації територіальних громад має ґрунтуватися на комплексному підході, який дозволяє розглядати громаду не лише як адміністративну одиницю, а як цілісну просторову систему. Така система включає населення, мережу населених пунктів, адміністративний центр, транспортну інфраструктуру, об'єкти соціального обслуговування, економічну базу, природно-ресурсний потенціал, функціональні зони та внутрішні зв'язки між окремими частинами території. Тому методика дослідження повинна поєднувати аналіз структури, функцій, зв'язків, доступності та просторових диспропорцій.

Основне завдання методики полягає в тому, щоб виявити, наскільки ефективно організована територія громади, чи забезпечує вона належну доступність послуг, чи є внутрішньо зв'язаною, чи має збалансовану систему розселення, які території виконують центральні, периферійні або спеціалізовані функції, а також які напрями оптимізації просторової організації можуть бути запропоновані. У цьому контексті дослідження просторової організації територіальної громади має не лише описовий, а й аналітико-прикладний характер.

Методичну основу такого дослідження доцільно будувати за кількома послідовними етапами: підготовчим, інформаційно-аналітичним,

картографічним, оціночним, проблемно-діагностичним і рекомендаційним. Кожен із цих етапів виконує окрему функцію, але разом вони формують цілісну логіку аналізу просторової організації громади.

На підготовчому етапі визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет і територіальні межі дослідження. Також формується система показників, за допомогою яких буде оцінюватися просторова організація громади. Важливо, щоб ці показники відображали не лише кількісні характеристики території, а й якість її внутрішньої організації. Доцільно враховувати чисельність населення, кількість населених пунктів, площу громади, щільність населення, відстані між поселеннями, наявність закладів освіти, медицини, культури, адміністративних послуг, стан транспортної мережі, рівень економічної активності та функціональну роль адміністративного центру.

Інформаційно-аналітичний етап передбачає збір, систематизацію та первинну обробку даних. Джерелами інформації можуть бути матеріали Державної служби статистики України, обласних управлінь статистики, офіційні сайти територіальних громад, стратегії розвитку громад, програми соціально-економічного розвитку, паспорти громад, картографічні матеріали, відкриті геодані, дані OpenStreetMap, матеріали місцевих рад, результати польових спостережень і власні розрахунки. Для підвищення достовірності аналізу бажано поєднувати офіційні статистичні дані з картографічною та просторовою інформацією.

Важливим елементом методики є аналіз системи розселення. Він дозволяє визначити просторовий каркас громади, тобто розміщення населених пунктів, їхню людність, функціональну роль, віддаленість від адміністративного центру та взаємозв'язки між ними. У межах цього аналізу доцільно встановити, які поселення виконують центральні функції, які мають локальне значення, а які є периферійними. Особливу увагу слід приділяти співвідношенню між адміністративним центром і сільськими поселеннями, оскільки саме воно значною мірою визначає характер просторової організації громади.

Для аналізу системи розселення можна використовувати такі показники: кількість населених пунктів у громаді; частка населення, що проживає в адміністративному центрі; середня людність поселень; щільність населення; відстань від населених пунктів до центру громади; наявність локальних підцентрів; рівень демографічної концентрації. Ці показники дозволяють оцінити, чи є система розселення компактною, розпорошеною, моноцентричною або поліцентричною.

Окремим напрямом методики є оцінка транспортної доступності. Вона є одним із ключових критеріїв ефективності просторової організації громади, оскільки навіть добре розвинена мережа послуг не забезпечує належного рівня обслуговування населення, якщо до цих послуг складно дістатися. Транспортна доступність може оцінюватися через відстань до адміністративного центру, час доїзду, якість дорожнього покриття, наявність регулярного громадського транспорту, сезонну прохідність доріг, доступність для маломобільних груп населення.

У найпростішому варіанті можна використовувати показник прямої або дорожньої відстані від кожного населеного пункту до адміністративного центру громади. Проте більш точним є аналіз часу доїзду, оскільки однакова відстань може мати різне значення залежно від стану дороги, рельєфу, типу транспортного сполучення та наявності громадського транспорту. Для практичного дослідження доцільно виділяти кілька зон доступності: до 10 хвилин, 10–20 хвилин, 20–30 хвилин, понад 30 хвилин доїзду до центру громади або ключових об'єктів обслуговування.

Для візуалізації транспортної доступності доцільно створювати картосхеми ізохрон — зон, що показують території з однаковим часом доїзду до центру або до певного об'єкта послуг. Такі карти дозволяють чітко побачити, які поселення мають вигідне положення, а які перебувають у зоні відносної транспортної віддаленості. У дослідженні територіальних громад це особливо важливо, оскільки формальна належність поселення до громади ще не означає його реальну інтегрованість у просторову систему.

Наступним важливим блоком методики є аналіз соціальної інфраструктури. До соціальної інфраструктури належать заклади освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, соціального захисту, адміністративного обслуговування, торгівлі та громадських послуг. Її розміщення визначає якість життєвого простору населення та рівень територіальної справедливості. Якщо соціальна інфраструктура надмірно сконцентрована лише в адміністративному центрі, а периферійні поселення мають обмежений доступ до базових послуг, це свідчить про просторову незбалансованість громади.

Методика аналізу соціальної інфраструктури повинна включати інвентаризацію об'єктів, визначення їхнього просторового розміщення, оцінку доступності для населення, аналіз функціонального навантаження та виявлення територій із дефіцитом послуг. Для цього можна складати таблиці розміщення закладів за населеними пунктами, картосхеми обслуговування, індекси забезпеченості населення послугами та порівняльні характеристики між окремими частинами громади.

Важливим методичним прийомом є функціональна типізація населених пунктів громади. Вона дозволяє визначити, яку роль виконує кожне поселення у внутрішній просторовій структурі. За функціональними ознаками можна виділити адміністративний центр, локальні підцентри, сервісні поселення, аграрні поселення, рекреаційні території, транспортні вузли та периферійні поселення з обмеженою функціональністю. Така типізація допомагає не лише описати територію, а й зрозуміти її внутрішню логіку.

Методика дослідження просторової організації громади повинна також враховувати демографічний блок. Демографічні процеси безпосередньо впливають на функціонування території, адже чисельність населення, його вікова структура, міграційна активність і щільність розселення визначають потребу в послугах, трудовий потенціал, навантаження на інфраструктуру та перспективи розвитку поселень. Особливо важливо аналізувати не лише загальну чисельність населення громади, а й її просторовий розподіл між населеними пунктами.

Важливим елементом методики дослідження просторової організації територіальних громад є застосування картографічного методу та GIS-аналізу. Саме вони дають змогу перейти від описового аналізу території до просторової діагностики, візуалізації зв'язків, виявлення територіальних диспропорцій і моделювання зон доступності. Для дослідження громад картографічний підхід має особливе значення, оскільки більшість характеристик просторової організації — розміщення населених пунктів, транспортна мережа, об'єкти соціальної інфраструктури, функціональні зони, периферійність, доступність послуг — мають чітко виражений територіальний вимір.

GIS-аналіз дозволяє інтегрувати статистичні, картографічні та просторові дані в єдину аналітичну систему. Його перевага полягає в тому, що він дає змогу не лише показати об'єкти на карті, а й оцінити відстані, маршрути, зони впливу, щільність об'єктів, територіальні перекриття, просторову концентрацію та дефіцит інфраструктури. У дослідженні територіальної громади GIS-аналіз може використовуватися для побудови карт розселення, транспортної доступності, розміщення закладів освіти, медицини, культури, адміністративних послуг, а також для виявлення периферійних і проблемних зон.

Картографічний метод доцільно застосовувати на всіх етапах дослідження. На початковому етапі він допомагає визначити загальну конфігурацію громади, її межі, розміщення населених пунктів і транспортних шляхів. На аналітичному етапі карти використовуються для оцінювання просторових відмінностей, зокрема щільності населення, забезпеченості соціальною інфраструктурою, доступності адміністративного центру, розміщення економічної активності. На завершальному етапі картографічні матеріали можуть слугувати основою для формування рекомендацій щодо оптимізації просторової організації громади.

Важливим елементом методики дослідження просторової організації територіальних громад є застосування картографічного методу та GIS-аналізу. Саме вони дають змогу перейти від описового аналізу території до просторової діагностики, візуалізації зв'язків, виявлення територіальних диспропорцій і моделювання зон доступності. Для дослідження громад картографічний підхід

має особливе значення, оскільки більшість характеристик просторової організації — розміщення населених пунктів, транспортна мережа, об'єкти соціальної інфраструктури, функціональні зони, периферійність, доступність послуг — мають чітко виражений територіальний вимір.

GIS-аналіз дозволяє інтегрувати статистичні, картографічні та просторові дані в єдину аналітичну систему. Його перевага полягає в тому, що він дає змогу не лише показати об'єкти на карті, а й оцінити відстані, маршрути, зони впливу, щільність об'єктів, територіальні перекриття, просторову концентрацію та дефіцит інфраструктури. У дослідженні територіальної громади GIS-аналіз може використовуватися для побудови карт розселення, транспортної доступності, розміщення закладів освіти, медицини, культури, адміністративних послуг, а також для виявлення периферійних і проблемних зон.

Картографічний метод доцільно застосовувати на всіх етапах дослідження. На початковому етапі він допомагає визначити загальну конфігурацію громади, її межі, розміщення населених пунктів і транспортних шляхів. На аналітичному етапі карти використовуються для оцінювання просторових відмінностей, зокрема щільності населення, забезпеченості соціальною інфраструктурою, доступності адміністративного центру, розміщення економічної активності. На завершальному етапі картографічні матеріали можуть слугувати основою для формування рекомендацій щодо оптимізації просторової організації громади.

Окреме місце в методиці займає аналіз центр-периферійних відносин. Він дозволяє визначити, наскільки збалансованою є внутрішня структура громади. Для цього слід оцінити роль адміністративного центру, наявність локальних підцентрів, відстань периферійних поселень до основних послуг, рівень транспортної зв'язаності, демографічну ситуацію та функціональну насиченість населених пунктів. Центр-периферійний аналіз дає змогу виявити території, які мають ризик просторової маргіналізації.

Периферійність не слід розуміти лише як віддаленість від центру. Вона може мати кілька вимірів: транспортний, демографічний, соціальний, економічний, інфраструктурний і цифровий. Поселення може бути географічно

не дуже віддаленим, але залишатися периферійним через погану дорогу, відсутність громадського транспорту, нестачу послуг або низьку економічну активність. Тому методика дослідження повинна враховувати комплексний характер периферійності.

Отже, методика дослідження просторової організації територіальних громад повинна бути комплексною, багаторівневою та прикладною. Вона має поєднувати аналіз системи розселення, транспортної доступності, соціальної інфраструктури, демографічних процесів, функціональної ролі населених пунктів, центр-периферійних зв'язків, економічної активності та управлінської спроможності. Найбільш ефективним є поєднання статистичного аналізу, картографічного методу, GIS-інструментів, індексного оцінювання, SWOT-аналізу та проблемно-рекомендаційного підходу.

Застосування такої методики дозволяє не лише описати просторову структуру громади, а й виявити її сильні та слабкі сторони, визначити проблемні території, оцінити рівень доступності послуг, встановити функціональну роль окремих поселень і сформулювати обґрунтовані напрями оптимізації просторового розвитку. Саме це забезпечує перехід від формального адміністративного аналізу громади до її комплексного просторового оцінювання.

Висновки до розділу 1

У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади дослідження просторової організації територіальних громад. Встановлено, що просторова організація території є складною категорією, яка відображає не лише розміщення населення, населених пунктів, інфраструктури та господарських об'єктів, а й характер взаємозв'язків між ними, рівень доступності послуг, функціональну роль центрів, інтенсивність територіальних потоків і ступінь інтегрованості території в єдину систему розвитку.

З'ясовано, що просторову організацію доцільно розглядати через поєднання трьох ключових складових: структури, функцій і зв'язків. Структура характеризує розміщення основних елементів території, функції визначають їхню роль у забезпеченні життєдіяльності населення, а зв'язки відображають рівень взаємодії між центром, локальними підцентрами та периферійними поселеннями. Такий підхід дозволяє перейти від простого опису території до її комплексного просторового аналізу.

Обґрунтовано, що територіальна громада є базовою одиницею просторового розвитку, у межах якої поєднуються адміністративне управління, система розселення, соціальна інфраструктура, транспортна мережа, економічна база та ресурсний потенціал. У сучасних умовах громада виступає не лише адміністративною одиницею, а цілісною територіальною системою, здатність якої до розвитку залежить від внутрішньої зв'язаності, доступності послуг, ефективності управління та збалансованості центр-периферійних відносин.

Показано, що адміністративно-територіальна реформа та децентралізація суттєво змінили роль територіальних громад в Україні. Вони отримали ширші повноваження, фінансові ресурси та відповідальність за організацію місцевого розвитку. Водночас формальне укрупнення громад не гарантує автоматичного подолання просторових диспропорцій. Ефективність громади визначається тим, наскільки її територія є функціонально цілісною, транспортно доступною, інфраструктурно забезпеченою та управлінськи спроможною.

Визначено, що центри громад відіграють ключову роль у просторовій організації території. Вони концентрують адміністративні, сервісні, транспортні, економічні, освітні, медичні та культурні функції. Разом із тим надмірна концентрація послуг лише в центрі може посилювати периферійність віддалених поселень, тому важливим завданням просторового розвитку є забезпечення балансу між посиленням центру та підтримкою локальних підцентрів і периферійних територій.

Окреслено методику дослідження просторової організації територіальних громад, яка передбачає поєднання статистичного, картографічного,

порівняльного, індексного, GIS-аналізу та SWOT-аналізу. Основними напрямками дослідження визначено аналіз системи розселення, транспортної доступності, соціальної інфраструктури, демографічних процесів, функціональної ролі населених пунктів, центр-периферійних зв'язків та просторових диспропорцій.

Отже, теоретико-методологічна основа, розглянута в першому розділі, створює необхідні передумови для подальшого аналізу конкретної територіальної громади, оцінювання її просторової структури, виявлення проблем розвитку та обґрунтування напрямів оптимізації просторової організації.

Розділ 2.

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЗБОРІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1. Територіальні ресурси та природні умови розвитку громади

Зборівська міська територіальна громада є однією з просторово значних громад Тернопільського району Тернопільської області. Її адміністративним центром є місто Зборів. За даними порталу [Децентралізація](#), площа громади становить **466,9 км²**, чисельність населення — **19 262 особи**, кількість населених пунктів — **53**. Це свідчить про значну територіальну протяжність громади та складну поселенську структуру, що безпосередньо впливає на організацію управління, доступність послуг, транспортні зв'язки та просторову інтегрованість території.

З позиції просторового розвитку важливо, що Зборівська громада належить до типу **міських територіальних громад**, однак її внутрішня структура має виразно змішаний характер: адміністративний центр представлений малим містом, тоді як основна частина території охоплює сільські населені пункти. Така модель формує специфічне співвідношення між центром і периферією: місто Зборів концентрує адміністративні, сервісні, транспортні й частково економічні функції, а сільські поселення переважно виконують житлові, аграрні та локально-сервісні функції.

За офіційною карткою громади на сайті Зборівської міської ради, населення міста Зборів становить **7163 особи**. Якщо співвіднести цей показник із загальною чисельністю населення громади — **19 262 особи**, то частка адміністративного центру становить орієнтовно **37,2 %**. Це означає, що понад три п'ятих населення проживає поза центром громади, у сільських поселеннях. Така пропорція є важливою для просторового аналізу, оскільки вказує на потребу не лише в розвитку центрального міського вузла, а й у підтримці доступності послуг для значної частини населення, розміщеної в периферійних і напівпериферійних поселеннях.

Орієнтовна щільність населення громади становить близько **41,3 особи/км²**: 19 262 особи / 466,9 км². Це помірно низький показник, який засвідчує переважно сільський характер просторового освоєння території та відносно розосереджену систему розселення. Для просторової організації це має кілька наслідків: зростає значення транспортної доступності, ускладнюється утримання рівномірної мережі соціальної інфраструктури, підвищується роль адміністративного центру та локальних підцентрів, а також виникає потреба в диференційованому підході до розвитку окремих частин громади.

Економіко-просторове положення громади визначається її розміщенням у західній частині Тернопільської області, у межах Тернопільського району. Зборів виконує роль локального центру тяжіння для навколишніх поселень, а також є важливим вузлом внутрішньообласних зв'язків. До 2020 року місто мало статус районного центру, що історично посилювало його адміністративну, сервісну й транспортну роль. Після адміністративно-територіальної реформи ця функція трансформувалася: Зборів втратив статус районного центру, однак зберіг значення центру громади та локального вузла обслуговування.

Територіальна конфігурація громади є важливим чинником її просторової організації. Наявність **53 населених пунктів** при площі майже **467 км²** свідчить про досить розгалужену поселенську мережу. У таких умовах просторовий розвиток залежить не лише від ресурсного потенціалу, а й від того, наскільки ефективно організовані зв'язки між поселеннями, чи забезпечено доступ до центру, чи функціонують локальні сервісні осередки, чи не формуються зони транспортної або соціальної.

Таблиця 2.1

Базові просторові показники Зборівської територіальної громади

Показник	Значення	Аналітичне трактування
Тип громади	міська	центр — мале місто, територія — переважно сільська

Адміністративний центр	м. Зборів	головний вузол управління та послуг
Площа громади	466,9 км ²	значна територіальна протяжність
Населення громади	19 262 особи	середній людський потенціал для міської громади
Кількість населених пунктів	53	розгалужена поселенська мережа
Населення м. Зборів	7163 особи	близько 37,2 % населення громади
Орієнтовна щільність населення	41,3 особи/км ²	помірно низька щільність, сільський характер освоєння

Склад громади засвідчує її поліцентрично-розосереджений поселенський характер. За даними порталу [Децентралізація](#), до громади входять, зокрема, села Івачів, Августівка, Беримівці, Бзовиця, Велика Плавуча, Вовчківці, Волосівка, Вільшанка, Вірлів, Гарбузів, Годів, Грабківці, Гукалівці та інші поселення. Така кількість населених пунктів формує складну модель управління територією, де важливим є не лише адміністративне охоплення, а й реальна функціональна включеність кожного поселення в систему громади.

Природно-ресурсний потенціал громади доцільно розглядати передусім через земельні ресурси, агрокліматичні умови, водні об'єкти, ландшафтну структуру та екологічні обмеження. Для Зборівської громади, як і для значної частини Тернопільщини, ключовим ресурсом є земля. Територія громади має виразну аграрну орієнтацію, що зумовлено поєднанням родючих ґрунтів, помірно континентального клімату, достатнього зволоження та тривалої традиції сільськогосподарського освоєння.

Земельний ресурс у просторовому розвитку громади виконує подвійну функцію. З одного боку, він є основою економічної спеціалізації, зайнятості та бюджетних надходжень. З іншого боку, переважання аграрного землекористування обмежує диверсифікацію економіки, посилює залежність від сільськогосподарського виробництва та створює ризики монофункціональності

території. Тому природно-ресурсний потенціал громади не можна оцінювати лише як перевагу; він одночасно є ресурсом і чинником структурних обмежень.

З погляду просторової організації аграрний характер території означає, що значна частина населених пунктів виконує функції обслуговування сільськогосподарського виробництва, проживання сільського населення та підтримки локальної соціальної інфраструктури. Водночас аграрна спеціалізація не завжди створює достатню кількість робочих місць у межах сільських поселень, особливо за умов механізації виробництва та концентрації земель у великих агропідприємствах. Це може посилювати трудову мобільність населення, залежність від центру громади або зовнішніх ринків праці.

Природні умови громади загалом сприятливі для розвитку сільського господарства. Територія розташована в зоні лісостепу, для якої характерні родючі ґрунти, достатня кількість опадів, помірні температури та придатність до вирощування зернових, технічних і кормових культур. Саме ці умови історично визначили аграрний профіль території та сформували відповідну структуру землекористування.

Екологічні особливості території слід розглядати через кілька груп чинників: стан земельних ресурсів, якість водних об'єктів, рівень антропогенного навантаження, стан зелених насаджень, поводження з відходами та вплив аграрного виробництва. Для громад із переважно сільськогосподарським профілем типовими екологічними ризиками є ерозія ґрунтів, зниження вмісту гумусу, забруднення вод агрохімікатами, локальні проблеми зі стихійними сміттєзвалищами, недостатній рівень очищення стічних вод і деградація малих водотоків.

Для Зборівської громади екологічний вимір просторового розвитку має особливе значення, оскільки природні ресурси є основою її господарського потенціалу. Якщо земельні й водні ресурси використовуються нераціонально, це безпосередньо впливає на довгострокову спроможність території. Тому екологічна складова повинна розглядатися не як другорядний аспект, а як один із базових чинників просторової організації та сталого розвитку громади.

Узагальнюючи, можна зазначити, що Зборівська територіальна громада має такі ключові передумови просторового розвитку: значну площу, розгалужену мережу поселень, наявність малого міста як адміністративного центру, помірно низьку щільність населення, аграрно орієнтований ресурсний потенціал і потребу в підтриманні транспортної та сервісної зв'язаності між центром і периферією. Саме поєднання цих чинників формує специфіку її просторової організації та визначає напрями подальшого аналізу.

Важливою характеристикою просторового положення Зборівської територіальної громади є її розміщення на межі внутрішньообласних і міжобласних зв'язків. За інформацією платформи DREAM, громада має зручне географічне розташування на межі Львівської і Тернопільської областей, а через місто Зборів проходить міжнародна траса. Це посилює транспортно-комунікаційне значення адміністративного центру громади та створює передумови для включення території у ширші регіональні потоки населення, товарів, послуг і транзитного руху.

З погляду просторового розвитку таке положення можна трактувати як одну з ключових конкурентних переваг громади. Межове розташування між Тернопільською та Львівською областями формує потенціал міжрегіональної взаємодії, а проходження важливої транспортної магістралі через Зборів підсилює його роль як локального вузла. Водночас транспортне положення саме по собі не гарантує економічного зростання. Його ефективність залежить від здатності громади використовувати транзитний потенціал для розвитку сервісів, малого бізнесу, логістичних функцій, придорожньої інфраструктури, туризму та міжмуніципальної співпраці.

У структурі просторової організації громади місто Зборів виконує роль головного адміністративного, сервісного та транспортного центру. Це зумовлено не лише його сучасним статусом центру громади, а й попереднім статусом районного центру до адміністративно-територіальної реформи 2020 року. Така історично сформована адміністративна роль сприяла концентрації в місті управлінських установ, закладів освіти, медицини, торгівлі, культури та

транспортних зв'язків. Після втрати статусу районного центру Зборів зберіг значення локального центру обслуговування, але його функції були переорієнтовані на потреби територіальної громади.

Просторовий розвиток громади значною мірою визначається співвідношенням між адміністративним центром і сільською периферією. За даними порталу «Децентралізація», Зборівська громада охоплює **53 населені пункти**, має площу **466,9 км²** і населення **19 262 особи**. Це означає, що на один населений пункт у середньому припадає близько **8,8 км² території** та орієнтовно **363 особи населення**. Такі розрахунки свідчать про розгалужену, але переважно дрібнопоселенську структуру громади.

Таблиця 2.2

Розрахункові показники просторової насиченості Зборівської громади

Показник	Розрахунок	Значення	Аналітичне трактування
Середня площа на 1 населений пункт	466,9 км ² / 53	8,8 км ²	значна територіальна розосередженість
Середня людність населеного пункту	19 262 / 53	363 особи	переважання малих поселень
Щільність населення	19 262 / 466,9 км ²	41,3 осіб/км ²	помірно низька щільність
Частка населення м. Зборів	7163 / 19 262 × 100	37,2 %	помітна концентрація населення в центрі
Частка населення поза центром	100 – 37,2	62,8 %	більшість населення проживає в сільських поселеннях

Такі показники мають важливе значення для оцінки просторової організації. З одного боку, наявність 53 населених пунктів забезпечує територіальне охоплення громади та підтримує історично сформовану мережу розселення. З іншого боку, така кількість поселень при відносно невеликій чисельності населення створює виклики для управління, утримання соціальної інфраструктури, організації транспортного сполучення та забезпечення рівного доступу до послуг. У практичному вимірі це означає, що громада потребує не

лише розвитку адміністративного центру, а й підтримки локальних вузлів обслуговування та ефективної транспортної зв'язаності.

Дані про населення також вказують на помірну концентрацію людського потенціалу в місті Зборів. Якщо адміністративний центр акумулює близько 37 % населення громади, то він має достатню демографічну основу для виконання сервісних і управлінських функцій. Водночас понад 60 % населення проживає поза центром, що актуалізує проблему просторової доступності. Для такої громади критично важливими є дороги місцевого значення, регулярність транспортного сполучення, доступність шкіл, медичних пунктів, адміністративних сервісів і цифрових послуг у старостинських округах.

Особливу увагу слід звернути на те, що сучасна площа громади — **466,9 км²** — відрізняється від показників раннього етапу її формування. Наприклад, у матеріалах щодо колишнього Зборівського району фіксується, що Зборівська міська об'єднана територіальна громада на попередньому етапі мала площу **357,3 км²**. Після завершення адміністративно-територіального реформування територія громади була розширена, що змінило її просторову конфігурацію, збільшило кількість населених пунктів і посилило потребу в управлінні більш складною територіальною системою.

Цей факт має принципове аналітичне значення. Розширення площі громади означає не лише збільшення територіального ресурсу, а й зростання управлінського навантаження. Більша площа передбачає більшу протяжність доріг, ширшу мережу поселень, більше об'єктів інфраструктури, складнішу систему підвезення учнів, організації медичних і адміністративних послуг. Тому територіальне укрупнення слід розглядати подвійно: як ресурсну перевагу і як виклик для просторової інтеграції.

Зборівська громада була утворена в листопаді 2017 року внаслідок об'єднання шістнадцяти сільських рад, серед яких Вірлівська, Вовчківецька, Гарбузівська, Годівська, Кабаровецька, Кальненська, Оліївська, Перепельницька та інші. Це свідчить, що сучасна громада має складну адміністративно-

поселенську генезу, а її просторова організація є результатом об'єднання кількох локальних територіальних систем.

З погляду просторового розвитку об'єднання значної кількості колишніх сільських рад означало необхідність інтеграції територій, які раніше мали власні локальні центри, управлінські практики, інфраструктурні мережі та соціальні зв'язки. Тому сучасна просторова організація громади не може бути зведена лише до моделі «місто Зборів — навколишні села». Вона має складнішу структуру, де поряд із головним центром існують локальні осередки, сформовані на основі колишніх сільських рад, старостинських округів і традиційних зв'язків населення.

Природно-ресурсний потенціал громади насамперед пов'язаний із земельними ресурсами. За своєю просторовою логікою територія громади належить до аграрно освоєних територій Західного Поділля, де сільськогосподарські угіддя традиційно становлять основу господарського використання простору. Для Тернопільської області загалом характерна висока частка сільськогосподарських земель, родючі ґрунти та значний рівень розораності. Ці риси визначають і ресурсну основу Зборівської громади, де аграрне землекористування формує головний напрям використання території.

Земельний потенціал у громаді виконує кілька функцій. По-перше, він є основою сільськогосподарського виробництва, яке формує зайнятість, підприємницьку активність і частину бюджетних надходжень. По-друге, земельні ресурси визначають просторову структуру господарства: значна частина території використовується як рілля, пасовища, сіножаті або землі під господарською інфраструктурою. По-третє, земля є стратегічним ресурсом просторового планування, оскільки саме через регулювання землекористування громада може впливати на розміщення виробничих, житлових, рекреаційних і природоохоронних функцій.

Разом із тим висока аграрна освоєність створює низку обмежень. Передусім це ризики ерозії ґрунтів, зниження біорізноманіття, забруднення водних об'єктів агрохімікатами, виснаження ґрунтового покриву та зменшення

площ природних екосистем. Для громад із переважно аграрним профілем особливо важливо поєднувати економічне використання земель із ґрунтозахисними заходами, екологічним моніторингом, розвитком лісосмуг, охороною водних об'єктів і раціональним просторовим плануванням.

Кліматичні умови території є сприятливими для розвитку рослинництва. Помірно континентальний клімат Тернопільської області з достатнім зволоженням і відносно тривалим вегетаційним періодом створює можливості для вирощування зернових, технічних, кормових і овочевих культур. У структурі аграрного потенціалу це означає, що громада має природні передумови для розвитку традиційного землеробства, а також потенціал для диверсифікації сільськогосподарського виробництва, зокрема через розвиток нішевих культур, садівництва, переробки сільськогосподарської продукції та локальних продовольчих ланцюгів.

Однак природно-кліматичні переваги не слід розглядати ізольовано від сучасних кліматичних ризиків. Для територій лісостепової зони дедалі актуальнішими стають нерівномірність опадів, посушливі періоди, локальні зливи, ерозійні процеси та коливання врожайності. Це означає, що просторовий розвиток громади має враховувати не лише наявний аграрний потенціал, а й потребу в адаптації землекористування до змін клімату: впровадження ґрунтозахисних технологій, збереження вологи, підтримку лісосмуг, оптимізацію структури посівів і розвиток екологічно збалансованих практик господарювання.

Водні ресурси громади мають локальне значення для природної рівноваги, сільського господарства, рекреації та якості життя населення. У межах громади важливими є малі річки, ставки, водотоки, джерела та прибережні території. Їхнє значення полягає не лише у водозабезпеченні, а й у формуванні ландшафтної структури, підтримці біорізноманіття, регулюванні мікроклімату та рекреаційній привабливості. Водночас малі водні об'єкти є найбільш вразливими до забруднення, замулення, заростання та порушення прибережних захисних смуг.

Екологічні особливості території громади доцільно аналізувати через взаємодію трьох груп чинників: аграрного навантаження, поселенського впливу та інфраструктурних обмежень. Аграрне навантаження проявляється у високій частці оброблюваних земель, використанні добрив і засобів захисту рослин, ризиках ерозії та зменшенні природних біотопів. Поселенський вплив пов'язаний із побутовими відходами, стічними водами, станом комунальної інфраструктури, локальними забрудненнями. Інфраструктурні обмеження стосуються якості доріг, водопостачання, водовідведення, поводження з відходами та енергетичної ефективності об'єктів.

Таблиця 2.3

**Ресурсні переваги та обмеження просторового розвитку
Зборівської громади**

Компонент	Переваги	Обмеження / ризики
Територіальне положення	межове розташування між Тернопільською і Львівською областями; проходження міжнародної траси	ризик транзитності без достатнього локального економічного ефекту
Поселенська мережа	53 населені пункти, широка територіальна присутність	розосередженість, складність управління, потреба в доступності послуг
Адміністративний центр	Зборів як історично сформований локальний центр	потреба в підтримці зв'язків із периферійними поселеннями
Земельні ресурси	сприятливі умови для аграрного виробництва	монофункціональність, ерозія, екологічне навантаження
Кліматичні умови	придатність до вирощування зернових і технічних культур	кліматичні коливання, посушливі періоди, зливові явища
Водні ресурси	локальне рекреаційне й екологічне значення	замулення, забруднення, слабкий догляд за малими водотоками
Екологічний стан	відсутність надмірної промислової концентрації	аграрне навантаження, відходи, проблеми

		комунальної інфраструктури
--	--	-------------------------------

Загалом природно-ресурсний потенціал Зборівської громади можна оцінити як достатній для підтримки аграрного, рекреаційного, локально-сервісного та житлового розвитку. Однак його ефективне використання потребує переходу від ресурсно-екстенсивної моделі до більш збалансованої просторової політики. Це означає, що громада має не лише використовувати землю як основний господарський ресурс, а й формувати умови для диверсифікації економіки, збереження природного середовища, підвищення якості інфраструктури та посилення функціональної ролі окремих поселень.

У просторовому вимірі ключовим викликом є поєднання значної територіальної площі, розосередженої поселенської мережі та аграрної спеціалізації. Така комбінація створює ризик того, що частина території виконуватиме переважно ресурсну або житлову функцію без достатньої соціальної й економічної активності. Тому одним із напрямів оптимізації має бути розвиток локальних сервісних вузлів, підтримка підприємництва в сільських поселеннях, покращення транспортної доступності та використання природно-культурних ресурсів для рекреаційних і туристичних ініціатив.

Важливим є також те, що громада має інституційні передумови для стратегічного планування. На офіційному сайті Зборівської міської ради представлено матеріали щодо Стратегії сталого розвитку Зборівської територіальної громади до 2027 року, а також документи попередніх етапів стратегічного планування. Це свідчить про наявність формалізованої рамки для визначення напрямів розвитку, зокрема у сферах інфраструктури, економіки, освіти, культури, спорту та інших сфер життєдіяльності громади.

Наявність стратегії є важливою, але її практичне значення залежить від того, наскільки вона пов'язана з реальною просторовою структурою громади. Для ефективного розвитку стратегічні документи мають враховувати не лише загальні цілі, а й конкретні територіальні відмінності: які поселення мають кращий доступ до центру, де є дефіцит послуг, які території мають рекреаційний

потенціал, де зосереджені екологічні ризики, які частини громади потребують підтримки транспортної інфраструктури. Саме така просторово орієнтована стратегія може забезпечити перехід від декларативного планування до практичної оптимізації територіального розвитку.

У підсумку територіальні ресурси та природні умови Зборівської громади формують неоднозначну, але достатньо перспективну основу розвитку. Її сильними сторонами є значна площа, наявність адміністративного центру з історично сформованими функціями, транспортне положення на важливому міжрегіональному напрямі, аграрний потенціал і розгалужена мережа поселень. Водночас основними обмеженнями є помірно низька щільність населення, значна кількість малих поселень, потреба в підтримці доступності послуг, ризики аграрної монофункціональності та екологічні виклики, пов'язані з інтенсивним використанням земельних ресурсів.

Отже, просторовий розвиток Зборівської територіальної громади має спиратися на поєднання трьох логік: ресурсної, інфраструктурної та екологічної. Ресурсна логіка передбачає ефективне використання земельного, аграрного, природного й людського потенціалу. Інфраструктурна логіка вимагає забезпечення зв'язаності між центром і поселеннями, підтримки доріг, транспорту та доступності послуг. Екологічна логіка орієнтує громаду на збереження ґрунтів, водних об'єктів, ландшафтів і природної стійкості території. Лише поєднання цих складових може забезпечити збалансовану просторову організацію громади та підвищити її довгострокову спроможність.

2.2. Історико-адміністративні передумови формування громади

Історико-адміністративні передумови формування Зборівської територіальної громади мають важливе значення для розуміння її сучасної просторової організації. Сучасна громада не є випадковим адміністративним утворенням, а сформувалася на основі тривалої історії заселення, розвитку локальних центрів, зміни адміністративної належності територій, трансформації

системи управління та поступового укрупнення територіальних одиниць у межах реформи децентралізації. Саме історичний розвиток населених пунктів, попередній статус Зборова як районного центру та об'єднання значної кількості сільських рад визначили нинішню конфігурацію громади, її центр-периферійну структуру та функціональну роль окремих поселень.

Зборів належить до давніх поселень Тернопільщини. У низці історико-краєзнавчих джерел зазначається, що поселення пов'язують із давнім Верхоставом, який згадується ще у XII ст.; після руйнувань XIII ст. поселення відродилося вже під назвою Зборів, а під цією назвою воно фігурує у джерелах XV ст. Таке історичне коріння важливе не лише з погляду культурної спадщини, а й з позиції просторового розвитку: давні поселення зазвичай формувалися на перетині шляхів, біля водних ресурсів, у місцях зручного оборонного, торговельного або адміністративного положення. Для Зборова таким чинником стало розташування на р. Стрипа та включеність у локальні й регіональні комунікації.

Історична роль Зборова посилилася завдяки його розташуванню на важливих шляхах сполучення між галицькими, подільськими та волинськими територіями. У ранні періоди розвитку такі шляхи визначали не лише торговельні контакти, а й характер розселення, виникнення ярмаркових, ремісничих і адміністративних функцій. Поселення, що мали вигідне комунікаційне положення, поступово набували ролі локальних центрів тяжіння для навколишніх сіл. Саме ця логіка згодом вплинула на формування Зборова як адміністративного й сервісного ядра навколишньої території.

Особливе місце в історичній пам'яті території займає Зборівська битва 1649 року, пов'язана з подіями Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Хоча для сучасної просторової організації громади ця подія не має прямого адміністративного значення, вона формує символічний і культурно-історичний ресурс території. Історична пам'ять про Зборів як місце козацької слави може розглядатися як елемент локальної ідентичності, що

підтримує культурну впізнаваність громади та створює передумови для розвитку історико-культурного туризму.

Упродовж різних історичних періодів територія сучасної громади перебувала в межах різних державних і адміністративних систем. Це позначилося на структурі землеволодіння, характері поселень, конфесійній і культурній спадщині, мережі доріг, розміщенні громадських будівель та особливостях локальної самоорганізації. Для Західного Поділля загалом характерною була багат шарова історична спадщина: русько-галицький період, польсько-литовська доба, австрійський адміністративний вплив, міжвоєнний польський період, радянська система районування та сучасна українська модель місцевого самоврядування. Кожен із цих етапів залишив певний слід у просторовій структурі поселень.

У дорадянський період розвиток населених пунктів значною мірою визначався аграрним характером території, мережею церковних і громадських осередків, локальними шляхами та землевласницькою структурою. Села формувалися як відносно компактні поселенські одиниці, прив'язані до сільськогосподарських угідь, водних ресурсів і доріг. Міські або містечкові центри виконували торговельні, ремісничі, адміністративні та культурні функції. Така історична модель зберегла вплив і в сучасній громаді: більшість сільських поселень мають аграрно-житлову функцію, тоді як Зборів виконує роль головного вузла управління та обслуговування.

У радянський період просторову організацію території суттєво визначила районна система управління. Зборів був районним центром, що сприяло концентрації в місті адміністративних установ, освітніх, медичних, культурних і господарських функцій. Районний статус формував стабільну центр-периферійну модель: місто виконувало роль управлінського ядра, а сільські ради й села були включені в систему районного адміністрування, планування, транспортного сполучення та соціального обслуговування. Саме ця історично сформована адміністративна роль пояснює, чому після реформи децентралізації Зборів зберіг значення центру громади.

До 2020 року Зборів був районним центром, а після адміністративно-територіальної реформи увійшов до складу Тернопільського району як центр Зборівської міської територіальної громади. Така зміна означала перехід від районної моделі організації простору до громадівської. Якщо раніше значна частина функцій була пов'язана з районним рівнем, то після реформи ключове значення отримав базовий рівень місцевого самоврядування — територіальна громада. Зборів втратив статус районного центру, але не втратив локальної ролі, оскільки залишився адміністративним, сервісним і комунікаційним центром для 52 сіл громади.

Формування сучасної Зборівської громади відбулося в межах загальноукраїнської реформи децентралізації. За даними офіційного сайту громади, Зборівська територіальна громада була утворена в листопаді 2017 року внаслідок об'єднання шістнадцяти сільських рад. Інші джерела фіксують дату створення громади як 29 жовтня 2017 року, що пов'язано з етапом формування Зборівської міської об'єднаної територіальної громади. Ці дані важливо трактувати в контексті поступовості реформи: громада спершу формувалася як об'єднана територіальна громада, а після завершення адміністративно-територіального реформування 2020 року її межі й склад були уточнені в межах нової системи громад.

На першому етапі формування громади до неї увійшли Зборівська міська рада та низка сільських рад, зокрема Вірлівська, Вовчківська, Гарбузівська, Годівська, Кабаровецька, Кальненська, Оліївська, Перепельницька, Пліснянська, Погрібецька, Розгадівська, Славнянська, Ярославичська, Ярчовецька, а також Августівська і Великоплавучанська сільські ради. Це засвідчує, що сучасна громада сформувалася шляхом інтеграції кількох локальних поселенських систем, кожна з яких мала власну історію управління, соціальної інфраструктури, локальних зв'язків і традицій самоорганізації.

З просторової точки зору об'єднання шістнадцяти сільських рад означало не лише адміністративне укрупнення, а й створення нової моделі управління територією. Колишні сільські ради втратили статус окремих базових одиниць

місцевого самоврядування, однак їхні території не зникли як локальні простори повсякденного життя. Вони продовжують функціонувати як старостинські округи, групи поселень, локальні осередки соціальної взаємодії та зони тяжіння до колишніх сільських центрів. Тому сучасна просторова організація громади має багат шаровий характер: офіційним центром є Зборів, але внутрішня структура значною мірою спирається на попередню мережу сільських рад.

Після завершення реформи громада набула сучасних параметрів. За даними порталу [Децентралізація](#), Зборівська міська територіальна громада має код КАТОТТГ UA61040170000086062, належить до Тернопільського району Тернопільської області, є міською громадою, охоплює 53 населені пункти, має площу 466,9 км² і чисельність населення 19 262 особи. Ці показники засвідчують значне розширення просторової відповідальності місцевого самоврядування порівняно з попередньою моделлю дрібних рад.

Інвестиційний паспорт громади подає близькі, але дещо відмінні показники: площа — 467,7 км², чисельність населення — 18 329 осіб, склад — 1 місто і 52 села. Розбіжності між джерелами можуть пояснюватися різними роками обліку, методикою подання даних або оновленням демографічної інформації. Для аналітичного дослідження це важливо, оскільки показує потребу використовувати часово прив'язані дані й чітко зазначати джерело кожного показника. Водночас обидва джерела підтверджують головну характеристику громади: це велика за кількістю поселень міська громада з переважно сільською внутрішньою структурою.

Таблиця 2.4

Ключові етапи адміністративного формування Зборівської громади

Період / дата	Адміністративна подія	Значення для просторової організації
Давній і середньовічний період	формування поселення Верхостав / Зборів	виникнення локального центру на важливих шляхах
Радянський і пострадянський період до 2020 р.	Зборів як районний центр	концентрація адміністративних і сервісних функцій

2017 р.	утворення Зборівської міської ОТГ	інтеграція міста та групи сільських рад
2020 р.	завершення нового районування	втрата статусу районного центру, закріплення ролі центру громади
Сучасний етап	53 населені пункти в межах громади	формування складної центр-периферійної системи

Адміністративна трансформація мала кілька важливих наслідків. По-перше, змінився масштаб управління: замість окремих сільських рад виникла більша територіальна одиниця з єдиним бюджетом, органами управління та стратегічними документами. По-друге, змінилася логіка розподілу ресурсів: громада отримала можливість планувати розвиток не фрагментарно, а в межах цілісної території. По-третє, посилилася роль Зборова як центру ухвалення рішень, але одночасно зросла відповідальність за периферійні поселення. По-четверте, актуалізувалася потреба в оптимізації мережі послуг, доріг, старостинських округів і локальних сервісних пунктів.

Сучасна територіальна структура громади є результатом поєднання трьох історичних шарів. Перший — поселенський, пов'язаний із давньою мережею сіл і міста Зборова. Другий — адміністративний, сформований через районну систему управління та мережу сільських рад. Третій — реформений, пов'язаний із децентралізацією, утворенням ОТГ і подальшим закріпленням громади в новому адміністративно-територіальному устрої. Саме взаємодія цих трьох шарів пояснює сучасну складність просторової організації громади.

Значення історичного розвитку населених пунктів полягає в тому, що більшість із них мають не лише житлову, а й локально-ідентифікаційну функцію. Село в межах громади — це не просто точка на карті, а простір історичної пам'яті, родинних зв'язків, землекористування, локальних традицій і громадської самоорганізації. Тому адміністративне укрупнення не усуває значення малих поселень. Навпаки, воно ставить завдання інтегрувати їх у ширшу систему розвитку без втрати базової локальної ідентичності.

З іншого боку, історична дрібнопоселенська структура створює управлінські та інфраструктурні виклики. Велика кількість сіл означає значну протяжність внутрішніх зв'язків, потребу в утриманні доріг, організації підвезення учнів, доступності первинної медицини, культурних послуг, адміністративної комунікації та соціального захисту. Тому історично сформована мережа поселень є одночасно ресурсом і обмеженням: вона підтримує територіальну присутність населення, але ускладнює рівномірне забезпечення послугами.

Особливо важливим є те, що Зборівська громада має моноцентричну адміністративну модель із виразним головним центром. Місто Зборів виконує функції управління, концентрації послуг, транспортного вузла та символічного центру громади. Однак історична мережа колишніх сільських рад формує передумови для наявності локальних підцентрів. Такі підцентри можуть виконувати допоміжні функції — забезпечувати базові послуги, підтримувати комунікацію з периферійними селами, зменшувати навантаження на адміністративний центр і посилювати внутрішню збалансованість громади.

Таблиця 2.5

Історико-адміністративні чинники та їхній вплив на сучасну громаду

Чинник	Прояв	Наслідок для сучасної просторової організації
Давнє походження Зборова	формування історичного центру	посилення культурної та символічної ролі міста
Районний статус до 2020 р.	концентрація установ і послуг	збереження сервісної ролі Зборова
Об'єднання сільських рад	інтеграція різних локальних систем	складна внутрішня структура громади
Велика кількість сіл	52 сільські поселення	потреба в доступності послуг і транспортній зв'язаності
Втрата районного статусу	перехід до громадівської моделі	переорієнтація функцій на потреби громади
Децентралізація	передача повноважень і ресурсів	посилення відповідальності

		місцевого самоврядування
--	--	-----------------------------

Отже, історико-адміністративні передумови формування Зборівської територіальної громади визначають її сучасний розвиток щонайменше у трьох вимірах. Перший вимір — історико-поселенський: давність Зборова та сільських поселень формує стійку мережу розселення й локальну ідентичність. Другий — адміністративно-функціональний: попередній районний статус Зборова забезпечив концентрацію управлінських і сервісних функцій. Третій — реформений: децентралізація об'єднала місто та численні села в одну територіальну систему, що потребує нових підходів до управління, планування й просторової інтеграції.

Сучасна Зборівська територіальна громада сформувалася не лише внаслідок одноразового адміністративного рішення, а як результат послідовного нашарування різних етапів територіального розвитку. У її сучасній структурі поєднуються давня мережа поселень, районна модель управління радянського та пострадянського періоду, а також нова система місцевого самоврядування, сформована внаслідок децентралізації. Тому громаду доцільно розглядати як територіальну систему, у якій історичні, адміністративні та функціональні чинники взаємодіють між собою.

Важливим етапом формування сучасної громади стало об'єднання Зборівської міської ради та низки сільських рад. За даними офіційного сайту громади, Зборівська територіальна громада була утворена в листопаді 2017 року. Це стало етапом переходу від дрібнішої системи місцевого самоврядування до укрупненої громади, здатної акумулювати більші фінансові, управлінські та інфраструктурні ресурси.

У сучасних параметрах громада охоплює **53 населені пункти**, має площу **466,9 км²**, центр у місті Зборів і належить до міських територіальних громад Тернопільського району. Такі показники засвідчують, що Зборівська громада є не лише міською за статусом центру, а й складною поселенською системою з переважанням сільських поселень.

Особливість її формування полягає в тому, що в межах однієї громади були інтегровані території з різним попереднім адміністративним досвідом. До складу громади ввійшли поселення, які раніше були підпорядковані окремим сільським радам і мали власні локальні центри управління. Наприклад, у складі громади фіксуються села Івачів, Августівка, Беримівці, Бзовиця, Велика Плавуча, Вовчківці, Волосівка, Вільшанка, Вірлів, Гарбузів, Годів та інші населені пункти.

Це означає, що сучасна громада має не одномірну, а багаторівневу просторову структуру. На першому рівні функціонує адміністративний центр — місто Зборів. На другому рівні — колишні центри сільських рад або поселення, які історично виконували локальні організаційні функції. На третьому рівні — малі села, що мають переважно житлову, аграрну та локально-соціальну роль. Така структура є типовою для укрупнених громад, однак у Зборівській громаді вона особливо помітна через значну кількість населених пунктів.

Адміністративна реформа 2020 року суттєво змінила зовнішню рамку функціонування громади. Верховна Рада України постановою від 17 липня 2020 року № 807-IX утворила нову систему районів і ліквідувала попередню районну мережу. Для Зборова це означало втрату статусу районного центру та включення до нового Тернопільського району.

Ця зміна мала важливі просторові наслідки. До 2020 року Зборів виконував функції районного центру, тобто був адміністративним вузлом для значно ширшої території. Після реформи частина районних функцій була перерозподілена, однак місто не втратило ролі локального центру. Навпаки, у межах громади його значення стало більш сфокусованим: Зборів виконує функцію управлінського, сервісного, транспортного й комунікаційного ядра для населених пунктів громади.

Слід зазначити, що внаслідок реформи відбулася зміна не лише адміністративного статусу, а й логіки управління територією. Районна модель передбачала вертикальну систему управління, у якій центр району координував діяльність численних сільських рад. Громадівська модель передбачає іншу логіку: базова одиниця самоврядування отримує більшу відповідальність за

бюджет, соціальні послуги, інфраструктуру, просторове планування та розвиток поселень. Тому сучасна Зборівська громада має не просто управляти успадкованою мережею населених пунктів, а формувати нову внутрішню модель їхньої взаємодії.

У цьому контексті важливого значення набуває система старостинських округів. Вона покликана компенсувати втрату колишніх сільських рад як самостійних адміністративних одиниць і водночас зберегти представництво інтересів малих поселень. На офіційній картці громади, зокрема, зазначено Ярчовецький старостинський округ, що охоплює 8 населених пунктів. Це вказує на те, що старостинські округи є важливими проміжними ланками між адміністративним центром і сільськими поселеннями.

Функціонально старостинські округи виконують кілька завдань. По-перше, вони забезпечують адміністративну присутність у селах, які після об'єднання втратили власні ради. По-друге, вони підтримують комунікацію між населенням і міською радою. По-третє, вони допомагають виявляти локальні проблеми: стан доріг, потреби соціальної інфраструктури, благоустрій, питання землекористування, доступність послуг. По-четверте, вони зберігають елементи локальної ідентичності, оскільки мешканці периферійних поселень мають представника, який артикулює їхні інтереси в межах громади.

З позиції просторової організації старостинські округи можна розглядати як інструмент пом'якшення центр-периферійних диспропорцій. У громаді з 53 населеними пунктами неможливо всі управлінські та комунікаційні процеси зосередити лише в адміністративному центрі. Тому проміжні ланки управління стають необхідними для підтримання цілісності території. Вони не замінюють функції центру, але забезпечують територіальне представництво й оперативне реагування на потреби окремих частин громади.

Окремої уваги потребує співвідношення історичного й сучасного адміністративного центрування. У минулому Зборів був районним центром, що формувало в ньому розгалужену мережу установ і служб. Після реформи значна частина районних функцій була переформатована, але інерція центрування

збереглася. Це проявляється в тому, що місто залишається основним місцем концентрації адміністративних, освітніх, медичних, торговельних і культурних послуг для громади.

Така інерція має позитивний і проблемний аспекти. Позитив полягає в тому, що громада отримала центр із уже сформованою інфраструктурною і символічною роллю. Це полегшило становлення нової громади, оскільки адміністративне ядро не потрібно було створювати з нуля. Проблемний аспект полягає в ризику надмірної концентрації функцій у місті, тоді як периферійні поселення можуть поступово втрачати частину локальної активності. Саме тому сучасна просторова політика громади має поєднувати розвиток Зборова з підтримкою старостинських округів і локальних підцентрів.

Історичний розвиток сільських поселень також має значення для сучасної структури громади. Більшість сіл формувалися як аграрні поселення, тісно пов'язані з навколишніми земельними ресурсами. Їхня первинна функція полягала в організації сільськогосподарського виробництва, підтриманні родинних і громадських зв'язків, функціонуванні церковних, освітніх і культурних осередків. У сучасних умовах ці функції частково трансформувалися, але аграрно-житловий характер більшості сіл залишається визначальним.

Адміністративне укрупнення не ліквідувало значення села як базового простору повсякденного життя. Навіть якщо ключові управлінські рішення ухвалюються в центрі громади, саме сільські поселення залишаються місцем проживання значної частини населення, використання земельних ресурсів, збереження культурної спадщини й підтримання локальної ідентичності. Тому в аналізі просторової організації громади важливо враховувати не лише адміністративну ієрархію, а й історично сформовану поселенську тканину.

Сучасна територіальна структура громади є результатом поєднання двох логік: історичної та реформеної. Історична логіка зберігає роль давніх поселень, традиційних шляхів, локальних центрів і сформованих соціальних зв'язків. Реформена логіка створює нову адміністративну рамку, у якій ці поселення

мають функціонувати як частини єдиної громади. Саме на перетині цих двох логік виникають головні виклики просторового розвитку: як зберегти локальну ідентичність, але водночас забезпечити управлінську цілісність; як підтримувати периферійні села, але не дублювати неефективну інфраструктуру; як посилити центр, але не допустити просторової маргіналізації окраїнних територій.

Важливо також підкреслити, що адміністративна реформа змінила не лише межі, а й очікування мешканців щодо якості місцевого управління. Якщо раніше невеликі сільські ради вирішували обмежене коло локальних питань, то сучасна громада має відповідати за ширший спектр завдань: дороги, комунальне господарство, освіту, культуру, первинну медицину, соціальний захист, землекористування, благоустрій, стратегічне планування, місцевий економічний розвиток. Це підвищує вимоги до управлінської спроможності та просторового планування.

У цьому контексті історико-адміністративні передумови набувають прикладного значення. Вони пояснюють, чому певні поселення мають кращу інфраструктуру, а інші — слабшу; чому Зборів домінує в системі послуг; чому колишні сільські центри можуть виконувати роль локальних підцентрів; чому частина сіл залежить від транспортної доступності до міста; чому периферійність має не лише географічний, а й історико-управлінський характер.

Особливої уваги потребує питання локальних підцентрів. У громаді з великою кількістю поселень вони можуть відігравати важливу роль у підтриманні просторової рівноваги. Локальний підцентр — це не обов'язково адміністративно визначений центр, а поселення, яке має відносно кращу інфраструктуру, вигідніше транспортне положення або історичну роль у групі навколишніх сіл. Такі поселення можуть забезпечувати базові послуги, комунікацію зі старостинськими округами, культурну активність і часткове розвантаження адміністративного центру.

Для Зборівської громади наявність колишніх сільських рад є важливим ресурсом саме в цьому сенсі. Їхні центри можуть розглядатися як потенційні або фактичні локальні вузли. Вони зберігають адміністративну пам'ять, мають певну

інфраструктуру, локальних лідерів, мережу соціальних зв'язків і територіальну впізнаваність. Якщо ці осередки використовуються ефективно, громада може уникнути надмірної моноцентричності. Якщо ж вони втрачають функції, просторовий розвиток стає більш поляризованим.

Рисунок 2.1. Логіка формування сучасної територіальної структури Зборівської громади

Загалом історико-адміністративний розвиток громади свідчить про те, що її сучасна просторова організація має виразну спадковість. Зборів зберіг статус головного центру через історичну адміністративну роль; сільські поселення зберегли аграрно-житлову функцію; колишні сільські ради трансформувалися в локальні осередки представництва; нова громада отримала більшу територію, ширший набір повноважень і складнішу внутрішню структуру. Саме ця спадковість пояснює сучасні можливості й обмеження розвитку громади.

Отже, історико-адміністративні передумови формування Зборівської територіальної громади мають безпосередній вплив на її просторову організацію. Вони визначають ієрархію поселень, роль адміністративного центру, структуру периферійних територій, характер управлінських зв'язків і потенціал локальних підцентрів. Сучасна громада успадкувала сильний центр, розгалужену мережу сіл і багатошарову систему локальних зв'язків. Її подальший розвиток залежить від того, наскільки ефективно ці історичні передумови будуть використані для

формування збалансованої, доступної та функціонально цілісної територіальної системи.

2.3. Людський потенціал, економічна база та соціальна інфраструктура громади

Людський потенціал, економічна база та соціальна інфраструктура є ключовими складовими, що визначають сучасний рівень розвитку територіальної громади та перспективи її просторової трансформації. В умовах децентралізації саме ці компоненти формують основу фінансової спроможності, інвестиційної привабливості, якості життя населення та ефективності функціонування території. Для Зборівської територіальної громади їх значення особливо важливе, оскільки громада характеризується значною площею, розгалуженою мережею поселень та поєднанням міських і сільських форм розселення.

За даними офіційного порталу «Децентралізація», чисельність населення Зборівської громади становить близько **19,3 тис. осіб**, з яких понад третина проживає у місті Зборів, а решта – у 52 сільських населених пунктах. Така структура свідчить про переважно сільський характер громади, хоча адміністративні, економічні та соціальні функції концентруються в міському центрі.

Демографічна ситуація в громаді загалом відображає тенденції, характерні для більшості територій Західної України. Впродовж останніх десятиліть спостерігається поступове скорочення чисельності населення, зумовлене поєднанням природного скорочення та міграційного відтоку.

Основними демографічними викликами є:

- старіння населення;
- зменшення частки молоді;
- трудова міграція працездатного населення;
- скорочення народжуваності;

- зростання демографічного навантаження на працююче населення.

Водночас громада зберігає достатній людський потенціал завдяки наявності адміністративного центру, освітніх закладів та сформованої системи соціальних послуг.

Проведений аналіз свідчить, що людський потенціал громади характеризується значною територіальною нерівномірністю. Найбільша концентрація населення спостерігається в адміністративному центрі та найближчих до нього поселеннях, тоді як віддалені села поступово втрачають населення.

Особливістю громади є наявність значної кількості малих поселень. Частина з них налічує лише кілька сотень мешканців. Це ускладнює функціонування закладів освіти, культури та охорони здоров'я, оскільки потребує значних витрат на утримання інфраструктури при обмеженій кількості користувачів.

Водночас саме мережа сільських поселень формує основу культурної спадщини, аграрного виробництва та локальної ідентичності громади.

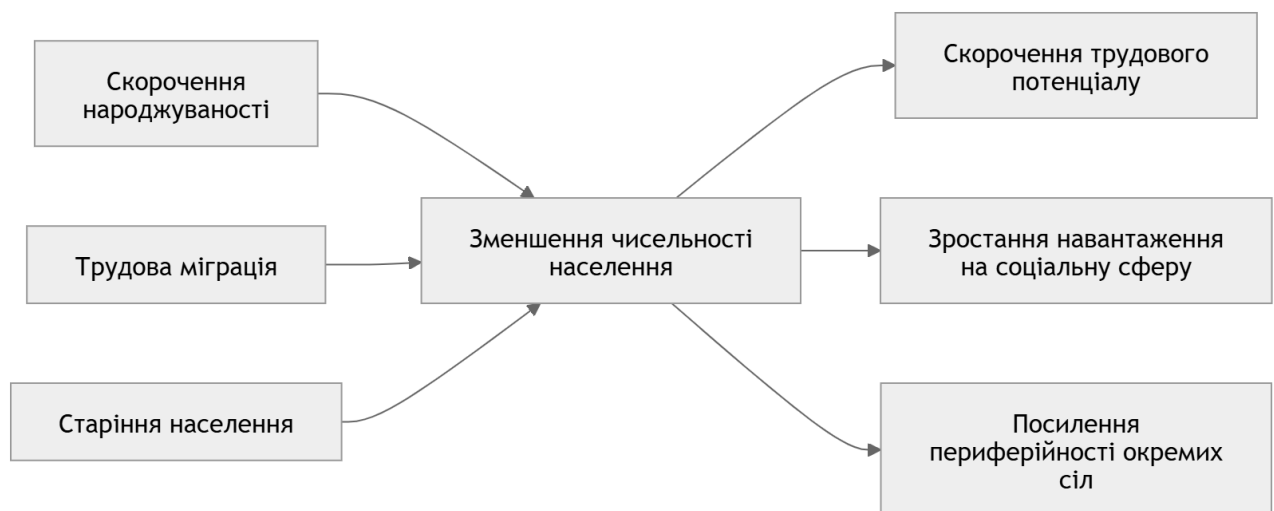

Рисунок 2.2 . Основні демографічні процеси в Зборівській громаді

Суттєвий вплив на формування людського потенціалу справляють міграційні процеси.

Для Зборівської громади характерні такі види міграції:

- трудова міграція до великих міст України;

- міжнародна трудова міграція;
- освітня міграція молоді;
- маятникові міграції до Тернополя.

Особливо відчутним є вплив Тернополя, який розташований відносно близько та виступає потужним центром зайнятості, освіти та надання послуг.

У результаті частина населення фактично проживає на території громади, але працює або навчається за її межами.

З одного боку, це сприяє зростанню доходів домогосподарств через грошові перекази. З іншого боку, така ситуація послаблює локальний ринок праці та зменшує економічну активність у межах громади.

Економічна база Зборівської громади сформована переважно на основі сільського господарства, торгівлі, сфери послуг та діяльності бюджетних установ.

Головним економічним ресурсом громади залишаються земельні ресурси.

Значна частина території використовується як рілля, пасовища, сіножаті та багаторічні насадження.

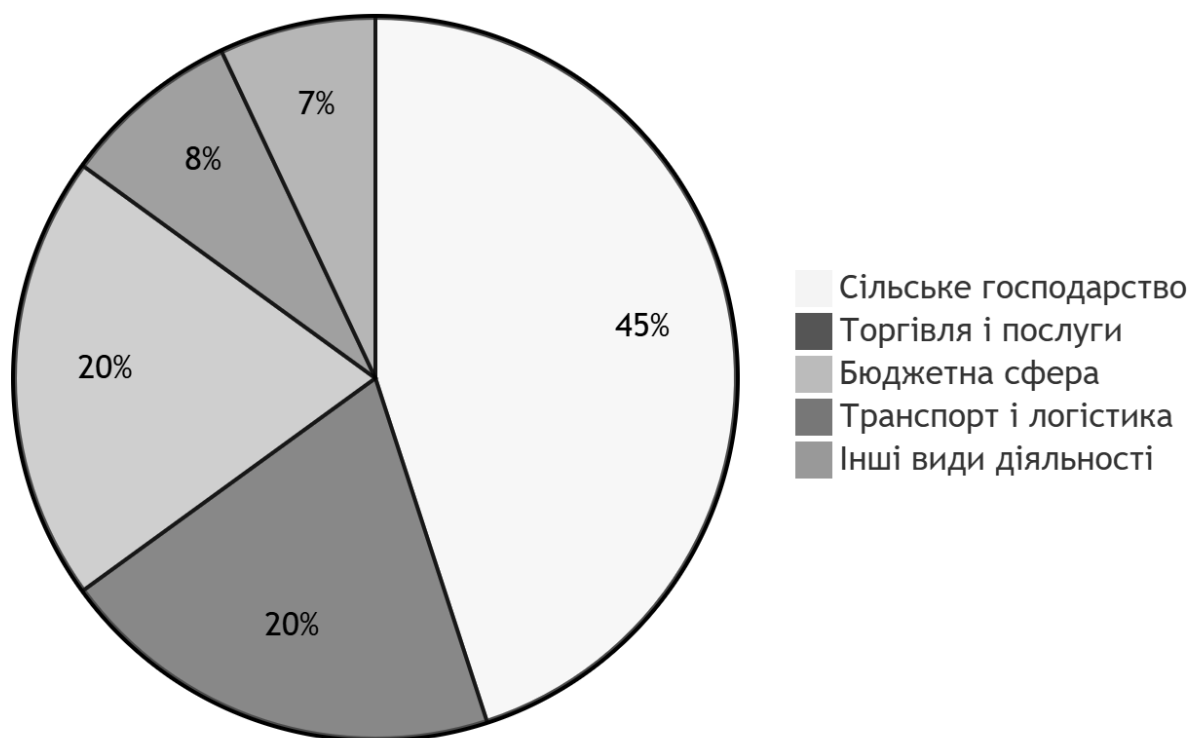
Саме аграрний сектор формує основу зайнятості значної частини населення та забезпечує надходження до місцевого бюджету.

У структурі сільськогосподарського виробництва переважають зернові, технічні, кормові культури та тваринництво.

Суттєвим чинником розвитку громади виступає малий бізнес.

Найпоширенішими видами діяльності є роздрібна торгівля, транспортні послуги, ремонтні роботи, аграрний сервіс будівництво та побутові послуги.

Попри обмежені масштаби діяльності, саме мале підприємництво створює значну частину робочих місць поза бюджетною сферою.

**Рисунок 2.3. Структура економічної бази
Зборівської територіальної громади**

Зайнятість населення характеризується поєднанням аграрної, бюджетної та сервісної діяльності.

Основними роботодавцями громади виступають аграрні підприємства, заклади освіти, заклади охорони здоров'я, органи місцевого самоврядування, торговельні підприємства. Водночас структура зайнятості має низку проблем:

- обмежена кількість високооплачуваних робочих місць;
- залежність від сезонних робіт;
- значна трудова міграція;
- недостатній розвиток переробної промисловості.

Через це значна частина економічно активного населення змушена працювати за межами громади.

Соціальна інфраструктура є одним із головних чинників якості життя населення та просторової інтеграції території.

Для Зборівської громади особливого значення набуває забезпечення рівного доступу до послуг у межах 53 населених пунктів.

Система соціальної інфраструктури охоплює освіту, охорону здоров'я, культуру, спорт, соціальний захист, адміністративні послуги.

Освітня мережа громади є однією з найбільш розгалужених складових соціальної інфраструктури.

До її складу входять заклади дошкільної освіти, заклади загальної середньої освіти, позашкільні установи.

Місто Зборів виступає головним освітнім центром громади.

Водночас частина шкіл функціонує у сільських поселеннях, забезпечуючи доступність освіти для віддалених територій.

Медична інфраструктура представлена амбулаторіями, медичними пунктами та закладами первинної медичної допомоги.

Ключову роль відіграє медична мережа Зборова.

Для віддалених поселень особливого значення набуває доступність первинної медичної допомоги та транспортне сполучення з центром громади.

Основними проблемами залишаються кадровий дефіцит, старіння матеріально-технічної бази, нерівномірна доступність окремих послуг.

Культурна інфраструктура включає:

- будинки культури, клубні заклади, бібліотеки, мистецькі колективи, релігійні громади.

Саме ця сфера значною мірою підтримує локальну ідентичність та соціальну згуртованість населення.

Для багатьох сіл заклади культури залишаються головними громадськими просторами.

Після створення громади суттєво зросла роль Центру надання адміністративних послуг.

ЦНАП забезпечує реєстраційні послуги, земельні питання, оформлення документів, соціальні послуги.

Розвиток електронних сервісів дозволяє частково компенсувати територіальну віддаленість окремих поселень.

Саме цифровізація поступово стає одним із найважливіших інструментів просторової інтеграції громади.

Проведений аналіз засвідчив, що людський потенціал Зборівської територіальної громади характеризується достатньою чисельністю населення та сформованою мережею поселень, однак перебуває під впливом демографічного скорочення та міграційних процесів.

Економічна база громади має виразну аграрну спеціалізацію, доповнену торгівлею, сферою послуг і діяльністю бюджетних установ. Водночас подальший розвиток потребує диверсифікації економіки та розширення можливостей зайнятості населення.

Соціальна інфраструктура загалом забезпечує базові потреби мешканців, однак значна площа громади та розосередженість поселень створюють виклики щодо доступності послуг. Саме тому одним із головних завдань подальшого розвитку має стати підвищення внутрішньої зв'язаності території, підтримка локальних сервісних центрів та розширення цифрових форм обслуговування населення.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз передумов та чинників формування Зборівської територіальної громади засвідчив, що сучасна просторова організація території сформувалася під впливом поєднання природно-ресурсних, історико-адміністративних та соціально-економічних чинників.

Встановлено, що громада займає вигідне положення в межах Тернопільського району та характеризується значною площею — 466,9 км². Важливою передумовою розвитку є наявність адміністративного центру — міста Зборів, яке історично виконувало функції районного центру та зберегло роль головного вузла управління, обслуговування населення й транспортних зв'язків. Розташування громади поблизу важливих транспортних напрямків підсилює її інтеграцію в систему міжрегіональних зв'язків Західної України.

Дослідження природно-ресурсного потенціалу показало, що ключовим ресурсом громади є земельний фонд, представлений переважно високопродуктивними сільськогосподарськими угіддями. Сприятливі кліматичні умови та аграрна освоєність території формують основу господарської спеціалізації громади. Водночас високий рівень сільськогосподарського використання земель зумовлює необхідність посилення природоохоронних заходів і впровадження принципів раціонального природокористування.

Визначено, що сучасна територіальна структура громади є результатом тривалого історичного розвитку системи розселення та адміністративних трансформацій. Унаслідок реформи децентралізації було сформовано територіальну систему, яка об'єднала місто Зборів та 52 сільські населені пункти. Це сприяло концентрації управлінських ресурсів, але водночас актуалізувало проблему забезпечення рівного доступу населення до послуг у межах усієї громади.

Аналіз людського потенціалу засвідчив наявність достатньої демографічної бази для подальшого розвитку, проте виявив тенденції старіння населення, міграційного відтоку молоді та скорочення чисельності мешканців окремих сіл. Економічна база громади залишається переважно аграрною, доповнюючись торгівлею, сферою послуг та діяльністю бюджетних установ. Соціальна інфраструктура забезпечує базові потреби населення, однак потребує подальшого вдосконалення з урахуванням значної територіальної розосередженості поселень.

Отже, сформовані історичні передумови, ресурсний потенціал та наявний людський капітал створюють достатню основу для розвитку Зборівської територіальної громади, однак ефективність її подальшого функціонування залежатиме від підвищення внутрішньої територіальної зв'язаності, зміцнення локальних центрів обслуговування та збалансованого використання наявних ресурсів.

Розділ 3. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБОРІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

3.1. Просторова структура системи розселення Зборівської громади

Система розселення є однією з ключових складових просторової організації територіальної громади, оскільки саме через мережу населених пунктів реалізуються процеси проживання населення, господарської діяльності, надання послуг та управління розвитком території. Просторова структура розселення визначає рівень територіальної інтегрованості громади, доступність соціальної інфраструктури, ефективність транспортних зв'язків та можливості реалізації управлінських рішень. Для Зборівської територіальної громади дослідження системи розселення має особливе значення, оскільки громада характеризується значною площею, великою кількістю поселень та вираженою диференціацією між адміністративним центром і периферійними територіями.

Зборівська територіальна громада охоплює територію площею 466,9 км², у межах якої розташовано 53 населені пункти, серед яких місто Зборів та 52 села. Чисельність населення громади становить близько 19,3 тис. осіб. Така структура свідчить про поєднання міського та сільського типів розселення, однак із явним переважанням сільської складової. Близько 63 % населення проживає у сільських поселеннях, тоді як у місті Зборів зосереджено приблизно 37 % мешканців громади.

З погляду просторової організації це означає, що громада має полікомпонентну структуру розселення, де адміністративний центр виконує функції головного вузла територіальної інтеграції, а сільські поселення формують периферійну систему проживання населення та господарського освоєння території.

Однією з головних особливостей просторової структури громади є значна розосередженість поселень. Середня людність одного населеного пункту становить близько 360 осіб. Проте цей показник є умовним, оскільки між окремими поселеннями існують значні відмінності. Місто Зборів значно

перевищує більшість сіл за чисельністю населення, рівнем інфраструктурного забезпечення та набором функцій.

Сформована структура розселення є результатом тривалого історичного розвитку території. Більшість сіл виникли як аграрні поселення, пов'язані із використанням земельних ресурсів, тоді як Зборів історично виконував адміністративні, торговельні та комунікаційні функції. Саме ця історична спадковість значною мірою визначає сучасну територіальну ієрархію населених пунктів.

У межах громади простежується чітко виражена центр-периферійна модель організації простору. Центральне місце займає місто Зборів, у якому зосереджені органи місцевого самоврядування, заклади освіти, охорони здоров'я, культури, фінансові установи, підприємства торгівлі та значна частина робочих місць. Більшість сільських населених пунктів перебувають у функціональній залежності від адміністративного центру.

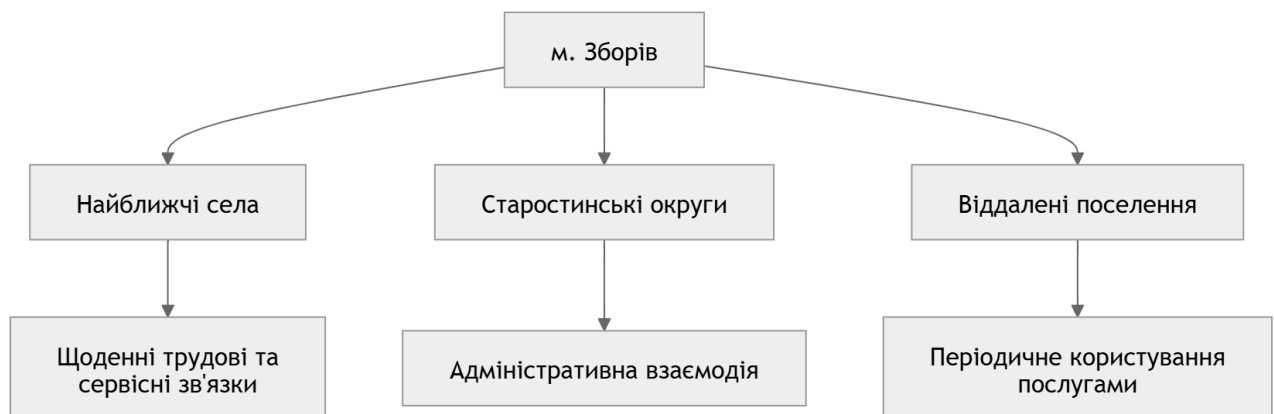

Рисунок 3.1. Центр-периферійна структура Зборівської територіальної громади

Важливою характеристикою системи розселення є її функціональна неоднорідність. Населені пункти громади виконують різні функції залежно від їхнього розміру, положення та рівня розвитку інфраструктури.

За функціональною роллю поселення громади можна поділити на декілька груп:

1. адміністративний центр громади;

2. локальні сервісні центри;
3. аграрно-житлові поселення;
4. периферійні сільські поселення.

Місто Зборів належить до першої категорії та виконує найбільшу кількість функцій. Локальні сервісні центри представлені більшими селами, де збереглися школи, амбулаторії, будинки культури або адміністративні установи. Найчисленнішу групу становлять аграрно-житлові поселення, які виконують переважно функцію проживання населення та забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Особливу роль у функціонуванні системи розселення відіграє транспортна доступність. Вона визначає можливість населення користуватися освітніми, медичними, адміністративними та культурними послугами.

Для більшості мешканців громади місто Зборів є головним центром тяжіння. Саме сюди спрямовані щоденні та періодичні переміщення населення на роботу, навчання, для отримання медичних послуг, для здійснення покупок, для вирішення адміністративних питань.

Транспортна мережа громади формує основу внутрішньої територіальної інтеграції. Поселення, які мають якісне транспортне сполучення із центром, характеризуються вищим рівнем соціальної та економічної активності. Натомість віддалені населені пункти частіше стикаються з ризиками периферійності.

Периферійність у межах громади проявляється не лише через відстань до адміністративного центру. Вона також пов'язана з якістю дорожньої мережі, частотою транспортного сполучення, наявністю соціальної інфраструктури, демографічною ситуацією та рівнем економічної активності.

Проведений аналіз свідчить, що найбільш стійкими до проявів периферійності є поселення, які виконують функції локальних центрів обслуговування. Саме вони забезпечують доступ населення до базових послуг та виступають проміжною ланкою між адміністративним центром і малими селами.

Суттєвий вплив на сучасну структуру розселення справляють демографічні процеси. Для громади характерні тенденції скорочення населення та старіння вікової структури. Найбільш помітно ці процеси проявляються в малих сільських поселеннях.

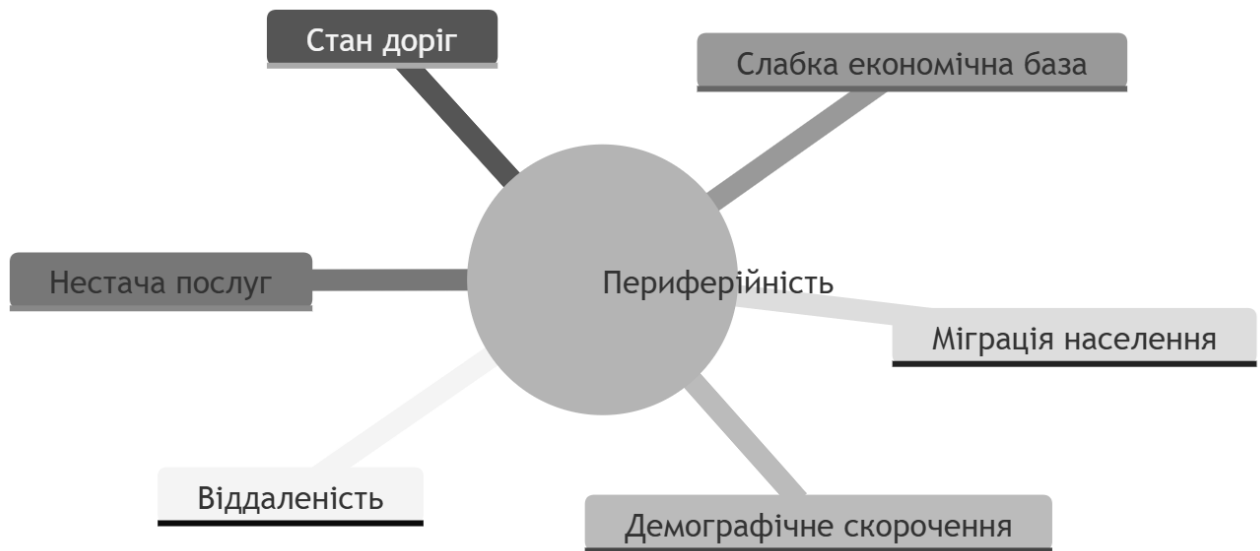

Рисунок 3.2. Основні чинники периферійності поселень

Унаслідок демографічних змін відбувається зменшення чисельності учнів у школах, скорочення трудових ресурсів, підвищення навантаження на соціальну сферу, зниження економічної активності окремих територій.

Водночас місто Зборів зберігає відносну демографічну стабільність завдяки концентрації послуг і робочих місць.

Однією з особливостей громади є відсутність значних внутрішніх урбанізованих вузлів, окрім адміністративного центру. Це посилює залежність більшості населених пунктів від Зборова та підвищує значення транспортної доступності.

З позиції просторового розвитку важливою є оцінка рівня збалансованості системи розселення. Сучасна структура громади демонструє певні ознаки диспропорційності, зокрема надмірну концентрацію функцій у центрі, скорочення людського потенціалу периферійних поселень, нерівномірність забезпечення послугами, відмінності в рівні транспортної доступності.

Разом із тим існують і позитивні тенденції. До них належать збереження розгалуженої мережі поселень, наявність адміністративного центру з достатнім функціональним потенціалом, розвиток цифрових сервісів, модернізація соціальної інфраструктури, підтримка старостинських округів.

Важливим інструментом підтримання територіальної цілісності громади виступають старостинські округи. Вони забезпечують представництво інтересів населення віддалених поселень та сприяють збереженню локальної активності. Саме через них реалізується значна частина комунікації між органами місцевого самоврядування та жителями сільських населених пунктів.

Перспективи розвитку системи розселення громади пов'язані з підвищенням рівня територіальної інтеграції, підтримкою локальних центрів обслуговування та покращенням транспортної доступності. Особливо важливим є розвиток багаторівневої моделі розселення, у якій поряд із адміністративним центром функціонуватимуть локальні вузли надання послуг.

Таким чином, просторова структура системи розселення Зборівської територіальної громади характеризується поєднанням сильного адміністративного центру та розгалуженої мережі сільських поселень. Вона сформувалася під впливом історичних, демографічних та адміністративних чинників і сьогодні визначає особливості функціонування громади. Подальший розвиток території має базуватися на посиленні внутрішньої зв'язаності поселень, підтримці людського потенціалу периферійних територій та формуванні більш збалансованої системи розселення, здатної забезпечити рівний доступ населення до послуг і можливостей розвитку.

3.2. Функціональна організація території громади

Функціональна організація території є одним із найважливіших аспектів просторового розвитку територіальної громади, оскільки відображає особливості розміщення різних видів діяльності, взаємодію населених пунктів,

характер використання ресурсів та територіальний розподіл суспільних функцій. На відміну від системи розселення, яка характеризує переважно мережу поселень і населення, функціональна організація дозволяє оцінити роль окремих частин громади в забезпеченні її життєдіяльності, економічного розвитку та надання послуг населенню.

Для Зборівської територіальної громади характерною є багатофункціональна структура території, сформована під впливом історичних особливостей розвитку, аграрної спеціалізації, адміністративного статусу міста Зборів та сучасних процесів децентралізації. Функціональна організація громади поєднує адміністративно-управлінські, виробничі, соціально-обслуговуючі, транспортні, рекреаційні та природоохоронні функції, які нерівномірно розподілені в межах території.

В основі функціональної структури громади лежить адміністративний центр — місто Зборів. Саме тут сконцентрована найбільша кількість управлінських, сервісних та суспільних функцій. Зборів виконує роль головного центру прийняття управлінських рішень, надання адміністративних послуг, організації освітнього процесу, медичного обслуговування населення, культурного життя та підприємницької активності.

У межах громади сформувалася класична центр-периферійна модель функціональної організації, де місто виступає ядром територіальної системи, а навколишні поселення виконують переважно житлові, аграрні та частково сервісні функції.

Провідне місце у функціональній структурі території займає адміністративно-управлінська функція.

Після створення громади саме місто Зборів стало центром концентрації управлінських повноважень. Тут розташовані:

- Зборівська міська рада;
- структурні підрозділи виконавчих органів;
- Центр надання адміністративних послуг;
- фінансові та соціальні служби;

- освітні та культурні установи загальногромадського значення.

Концентрація адміністративних функцій забезпечує координацію розвитку всієї території громади. Водночас це посилює залежність периферійних населених пунктів від центру.

Важливу роль відіграють старостинські округи, які виступають проміжною ланкою між адміністративним центром і сільськими поселеннями.

Найбільшою за територіальним охопленням є аграрно-виробнича функція.

Переважає частина території громади використовується для сільськогосподарського виробництва. Саме аграрне освоєння визначає сучасний характер використання земельних ресурсів.

Сільське господарство формує значну частину економічної бази громади та забезпечує зайнятість населення багатьох сільських поселень.

Особливістю громади є висока частка сільськогосподарських земель у структурі землекористування.

**Рисунок 3.3. Основні функціональні підсистеми
Зборівської територіальної громади**

Провідне місце у функціональній структурі території займає адміністративно-управлінська функція.

Після створення громади саме місто Зборів стало центром концентрації управлінських повноважень. Тут розташовані Зборівська міська рада, структурні підрозділи виконавчих органів, Центр надання адміністративних послуг, фінансові та соціальні служби, освітні та культурні установи загальногромадського значення.

Концентрація адміністративних функцій забезпечує координацію розвитку всієї території громади. Водночас це посилює залежність периферійних населених пунктів від центру.

Проведений аналіз дозволяє виділити кілька головних диспропорцій.

По-перше, спостерігається надмірна концентрація функцій у місті Зборів.

По-друге, частина сільських поселень виконує переважно житлові функції та характеризується обмеженим набором послуг.

По-третє, існують відмінності у транспортній доступності окремих частин громади.

По-четверте, економічна структура залишається недостатньо диверсифікованою.

Разом із тим сформована функціональна система загалом забезпечує базові потреби населення та створює основу для подальшого розвитку.

Отже, функціональна організація Зборівської територіальної громади характеризується поєднанням адміністративно-управлінських, аграрно-виробничих, соціально-обслуговуючих, транспортно-комунікаційних, рекреаційних та природоохоронних функцій. Домінуюче положення в системі займає місто Зборів, яке виступає головним центром управління, надання послуг та концентрації економічної активності. Водночас значна частина території громади виконує аграрні та житлові функції. Подальший розвиток функціональної структури повинен бути спрямований на зміцнення локальних центрів, диверсифікацію економіки, покращення транспортної доступності та більш повне використання рекреаційного потенціалу території.

3.3. Просторові диспропорції та проблеми розвитку громади

Одним із ключових завдань дослідження просторової організації територіальної громади є виявлення територіальних диспропорцій, які впливають на рівень соціально-економічного розвитку, доступність послуг, ефективність управління та якість життя населення. Незважаючи на позитивні результати децентралізації, формування фінансово спроможної громади та наявність значного природно-ресурсного потенціалу, Зборівська територіальна громада стикається з низкою проблем, характерних для більшості громад Західної України.

Особливістю сучасного етапу розвитку громади є поєднання позитивних процесів територіальної інтеграції з наявністю внутрішніх просторових диспропорцій. Їх виникнення зумовлене історичними особливостями розвитку системи розселення, нерівномірністю демографічних процесів, концентрацією функцій у центрі громади та відмінностями у рівні інфраструктурного забезпечення окремих територій.

Важливим чинником розвитку громади є транспортна доступність.

Попри відносно вигідне положення адміністративного центру, окремі населені пункти мають різний рівень транспортної забезпеченості.

Основними проблемами залишаються:

- нерівномірна якість дорожньої мережі;
- обмежена частота автобусного сполучення;
- залежність населення від приватного транспорту;
- складність доступу до окремих послуг для людей похилого віку.

Транспортна доступність безпосередньо впливає на рівень територіальної інтегрованості громади.

Чим гіршим є транспортне сполучення, тим сильніше проявляються ознаки периферійності.

Важливе місце серед проблем розвитку громади займають економічні диспропорції.

Економічна структура громади характеризується значною залежністю від аграрного сектору.

З одного боку, це забезпечує стабільне використання земельних ресурсів.

З іншого боку, надмірна орієнтація на сільське господарство створює низку ризиків – обмеженість структури зайнятості, сезонність робіт, залежність від коливань аграрного ринку, низьку диверсифікацію економіки.

Соціальні диспропорції пов'язані насамперед із нерівномірністю доступу до послуг.

Хоча громада має розвинену мережу закладів освіти, культури та охорони здоров'я, рівень їх доступності відрізняється залежно від місця проживання населення.

Найбільш вразливими групами є мешканці віддалених сіл, люди похилого віку, маломобільні особи, домогосподарства без власного транспорту.

Для забезпечення збалансованого розвитку громади доцільно реалізовувати такі напрями:

1. Підтримка локальних центрів обслуговування через розвиток старостинських округів.
2. Покращення транспортної доступності між адміністративним центром та периферійними поселеннями.
3. Диверсифікація економіки шляхом розвитку переробної промисловості, підприємництва та туризму.
4. Розширення цифрових сервісів, що дозволить зменшити вплив територіальної віддаленості.
5. Підтримка молоді та сімей з дітьми, що сприятиме стабілізації демографічної ситуації.
6. Раціональне використання природних ресурсів та посилення природоохоронних заходів.

Отже, сучасний розвиток Зборівської територіальної громади характеризується наявністю низки просторових диспропорцій, що проявляються у демографічній, функціональній, економічній, соціальній та інфраструктурній

сферах. Головними викликами залишаються депопуляція периферійних поселень, концентрація функцій у місті Зборів, недостатня диверсифікація економіки та нерівномірність доступу населення до послуг. Водночас громада має достатній ресурсний та інституційний потенціал для подолання зазначених проблем. Реалізація комплексної політики територіального розвитку дозволить підвищити рівень внутрішньої інтегрованості громади, зміцнити її людський потенціал та забезпечити більш збалансований просторовий розвиток у довгостроковій перспективі.

Висновки до розділу 3

Проведене дослідження сучасних особливостей просторової організації Зборівської територіальної громади засвідчило, що її територіальна структура сформувалася під впливом історичних передумов, адміністративних трансформацій, особливостей системи розселення та сучасних соціально-економічних процесів. Встановлено, що громада має виражену центр-периферійну модель розвитку, у якій місто Зборів виступає головним адміністративним, сервісним, освітнім і транспортним центром, тоді як більшість сільських поселень виконують переважно житлові та аграрно-виробничі функції.

Аналіз системи розселення показав, що просторова організація громади характеризується значною кількістю населених пунктів при відносно невисокій щільності населення. Така структура забезпечує широку територіальну освоєність, однак одночасно створює додаткові виклики щодо утримання соціальної інфраструктури, транспортного забезпечення та доступності послуг для населення віддалених поселень. Встановлено, що функціональні зв'язки більшості населених пунктів орієнтовані на адміністративний центр, який концентрує основні управлінські, економічні та соціальні функції.

Дослідження функціональної організації території засвідчило домінування аграрно-виробничої спеціалізації, що визначає характер використання земельних ресурсів та структуру зайнятості населення. Водночас значний потенціал мають розвиток підприємництва, переробної діяльності, сфери послуг та використання історико-культурних ресурсів для формування додаткових напрямів місцевого розвитку. Важливу роль у підтриманні територіальної цілісності громади відіграють транспортна інфраструктура та старостинські округи, які забезпечують зв'язок між центром і периферійними поселеннями.

Виявлено, що основними проблемами розвитку громади є демографічне скорочення населення, старіння вікової структури, трудова міграція, нерівномірність доступу до послуг, недостатня диверсифікація економіки та окремі інфраструктурні обмеження. Найбільш відчутно ці проблеми проявляються у малих сільських поселеннях, де посилюються ознаки периферійності.

Отже, подальший розвиток Зборівської територіальної громади має бути спрямований на зміцнення внутрішньої територіальної зв'язаності, підтримку локальних центрів обслуговування, модернізацію інфраструктури, розширення можливостей зайнятості населення та більш ефективного використання природного, економічного й людського потенціалу. Реалізація таких заходів сприятиме формуванню більш збалансованої просторової структури громади та підвищенню її довгострокової спроможності.

Висновки

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне дослідження особливостей просторової організації Зборівської територіальної громади в умовах сучасних трансформацій місцевого самоврядування та розвитку територій. Проведене дослідження дало змогу виявити основні чинники формування територіальної структури громади, оцінити сучасний стан її функціонування, визначити наявні просторові диспропорції та окреслити перспективи подальшого розвитку.

У результаті опрацювання теоретичних засад встановлено, що просторова організація територіальної громади є складною системою взаємопов'язаних елементів, до яких належать мережа поселень, населення, господарський комплекс, соціальна інфраструктура, транспортні комунікації та система управління територією. Доведено, що в сучасних умовах територіальні громади виступають не лише адміністративними одиницями, а й базовими суб'єктами місцевого розвитку, здатними формувати власну політику просторового планування та реалізовувати стратегічні пріоритети розвитку.

Дослідження передумов формування Зборівської територіальної громади показало, що її сучасна територіальна структура є результатом поєднання природно-ресурсних, історичних, демографічних та адміністративних чинників. Встановлено, що громада займає площу 466,9 км², об'єднує 53 населені пункти та має чисельність населення близько 19 тис. осіб. Вигідне транспортне положення, наявність сформованого адміністративного центру та значний земельний потенціал створюють сприятливі передумови для подальшого розвитку території.

Важливим результатом дослідження стало визначення особливостей системи розселення громади. Встановлено, що вона характеризується поєднанням одного міського центру та значної кількості сільських поселень, що формує виражену центр-периферійну модель просторової організації. Місто Зборів концентрує основні управлінські, освітні, медичні, культурні та сервісні функції, тоді як більшість сільських поселень виконують житлову та аграрно-

виробничу роль. Така структура забезпечує функціональну цілісність громади, однак водночас формує нерівномірність у доступі населення до окремих видів послуг.

Проведений аналіз функціональної організації території засвідчив домінування аграрної спеціалізації, що визначає характер використання земельних ресурсів та структуру місцевої економіки. Встановлено, що основою господарського комплексу громади є сільськогосподарське виробництво, яке забезпечує значну частину зайнятості населення та формує важливу складову доходів місцевого бюджету. Разом із тим виявлено недостатній рівень диверсифікації економіки, обмеженість розвитку переробної діяльності, малого бізнесу та рекреаційно-туристичного сектору.

Дослідження людського потенціалу громади дало змогу встановити наявність низки негативних демографічних тенденцій. Найбільш вагомими серед них є скорочення чисельності населення, старіння вікової структури, міграційний відтік молоді та зменшення трудового потенціалу окремих поселень. Особливо гостро ці процеси проявляються у периферійних сільських населених пунктах, де спостерігається поступове посилення демографічної вразливості та зниження економічної активності.

Важливим результатом роботи стало виявлення основних просторових диспропорцій розвитку громади. Встановлено, що вони проявляються у нерівномірності розміщення населення, концентрації функцій у місті Зборів, відмінностях у транспортній доступності, різному рівні забезпеченості соціальною інфраструктурою та неоднакових можливостях економічного розвитку окремих територій. Найбільш проблемними залишаються питання підтримки малих поселень, модернізації інженерної інфраструктури, забезпечення якісного транспортного сполучення та розширення можливостей зайнятості населення.

На основі проведеного дослідження обґрунтовано основні напрями удосконалення просторової організації Зборівської територіальної громади. До них належать зміцнення ролі локальних центрів обслуговування та

старостинських округів, покращення транспортної доступності між населеними пунктами, розвиток цифрових сервісів, диверсифікація економічної бази громади, підтримка малого підприємництва, ефективніше використання історико-культурного та рекреаційного потенціалу території, а також впровадження принципів раціонального використання природних ресурсів.

Отже, Зборівська територіальна громада володіє достатнім ресурсним, людським та інституційним потенціалом для забезпечення подальшого розвитку. Водночас ефективність реалізації цього потенціалу залежатиме від здатності органів місцевого самоврядування забезпечити збалансований розвиток усіх частин громади, мінімізувати внутрішні просторові диспропорції та створити умови для підвищення якості життя населення. Саме поєднання ефективного управління, раціонального використання ресурсів і посилення внутрішньої територіальної інтеграції може стати основою сталого розвитку Зборівської територіальної громади в перспективі.

Список використаних джерел,

1. Атлас адміністративно-територіального устрою України. Київ : Мінрегіон України, 2021. 152 с.
2. Безверхнюк Т.М. Територіальна громада як суб'єкт місцевого розвитку. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. 268 с.
3. Борщевський В.В. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. Львів : Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України, 2020. 324 с.
4. Бутко М.П., Зеленський С.В. Регіональна економіка : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 416 с.
5. Васильців Т.Г., Лупак Р.Л., Куницька-Іляш М.В. Регіональна політика сталого розвитку. Львів : Ліга-Прес, 2021. 384 с.
6. Ворона П.В. Місцеве самоврядування в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 312 с.
7. Гнатюк О.М. Географія населення України : навчальний посібник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2019. 287 с.
8. Гнатюк О.М. Просторові трансформації систем розселення України в умовах демографічних змін. Український географічний журнал. 2020. № 2. С. 35–44.
9. Децентралізація в Україні: законодавство, практика, результати / за ред. В.С. Куйбіди. Київ : НАДУ, 2021. 496 с.
10. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695.
11. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України : навчальний посібник. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. 348 с.
12. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть. Київ : Наукова думка, 2006. 512 с.
13. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. С.В. Мочерний та ін. Київ : Академія, 2000–2002.
14. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 №157-VIII.
15. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 №280/97-ВР.
16. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 №1508-VII.
17. Заставецька Л.Б. Регіональні системи розселення України: суспільно-просторові аспекти розвитку. Тернопіль : ТНПУ, 2018. 296 с.

18. Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б. Територіальна організація населення України. Тернопіль : Підручники і посібники, 2013. 320 с.
19. Зборівська міська рада. Офіційний сайт громади. URL: <https://zborivska-gromada.gov.ua>
20. Інвестиційний паспорт Зборівської територіальної громади. Зборів, 2023. 48 с.
21. Конституція України. Київ : Парламентське видавництво, 2023.
22. Кравців В.С. Просторовий розвиток територіальних громад в умовах децентралізації. Регіональна економіка. 2021. №1. С. 5–17.
23. Кравців В.С., Сторонянська І.З. Територіальні громади України: виклики та перспективи розвитку. Львів : ІРД НАН України, 2021. 312 с.
24. Кузишин А.В. Просторові аспекти розвитку територіальних громад Тернопільської області. Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. 2022. №2. С. 15–27.
25. Кузишин А.В., Кварцяний С.М. Практика «розумного скорочення» як варіант розвитку та зростання добробуту населення сільських територій України. Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів. Луцьк, 2023. С. 76–81.
26. Максименко В.П. Регіональний розвиток: теорія і практика. Київ : Знання, 2018. 364 с.
27. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу. Київ : Центр навчальної літератури, 2021. 368 с.
28. Мезенцев К.В. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія. Київ : Фенікс, 2017. 438 с.
29. Мезенцев К.В., Мезенцева Н.І. Просторовий розвиток в Україні: суспільні виклики та трансформації. Київ : Прінт-Сервіс, 2020. 364 с.
30. Нагірна В.П. Регіональний розвиток в Україні: стан і перспективи. Київ : Інститут географії НАН України, 2018. 286 с.
31. Офіційний портал «Децентралізація». URL: <https://decentralization.gov.ua>
32. Палеха Ю.М. Просторове планування територій. Київ : Логос, 2021. 268 с.
33. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1996. 231 с.
34. Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17.07.2020 №807-ІХ.
35. Регіональна економіка : підручник / за ред. Є.П. Качана. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 800 с.

36. Соціально-економічне становище Тернопільської області : статистичний збірник. Тернопіль : ГУС у Тернопільській області, 2024. 284 с.
37. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2023 рік. Тернопіль : Головне управління статистики у Тернопільській області, 2024. 465 с.
38. Стратегія розвитку Зборівської територіальної громади до 2027 року. Зборів, 2021. 112 с.
39. Ткачук А.Ф. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування в Україні. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2021. 224 с.
40. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії : підручник. Одеса : Астропринт, 2009. 544 с.
41. Топчієв О.Г. Територіальна організація суспільства: концептуальні засади. Український географічний журнал. 2018. №1. С. 14–22.
42. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 444 с.
43. ESPON. Territorial Governance and Cohesion Policy. Luxembourg : ESPON EGTC, 2021. 156 p.
44. OECD. The Contribution of Territorial Development to Sustainable Growth and Development. Paris : OECD Publishing, 2020. 214 p.
45. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York : United Nations, 2015. 41 p.